

สรุปประสบการณ์การทำงานวิจัย

“จากการทำงานโบราณคดีเพื่อโบราณคดี ผู้สาธารณะ”

รศ. ดร. รัศมี ชูทรงเดช

ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อีเมล: rasmi13@hotmail.com

ระยะเวลาในการทำงานกว่า 10 ปีในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่เกิดจากฐานความรู้ทางโบราณคดีแล้วแตกหน่อเป็นงานที่หลากหลายสาขา และทำงานร่วมกับนักวิชาการหลายสาขา ชุมชนท้องถิ่นหลายชาติพันธุ์ ถือว่าเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นบทเรียนที่ไม่มีในตำรา ทำให้ได้ผู้เขียนปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และวิถีคิด ข้อคิดจากประสบการณ์ในกระบวนการทำงานวิจัย (ที่อาจจะไม่นานนัก) เมื่อเทียบกับนักวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส น่าจะมีประโยชน์กับนักวิจัยรุ่นใหม่ไม่มากก็น้อยจากการเรียนรู้จากที่เกิดจากการลองผิดลองถูกของผู้เขียน

โครงการที่ดำเนินงานในอำเภอปางมะผ้า มีทั้งหมด 7 โครงการ คือ

1. โครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. โครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะเวลาที่หนึ่ง
3. โครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะเวลาที่สอง
4. โครงการวิจัยนาร่องระยะสั้น เรื่องการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการฟื้นฟู อนุรักษ์ และจัดการสืบสานทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ของชุมชนในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. โครงการจัดการแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดและบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
6. โครงการมาจาก (คนละ) ฟากฟ้าของเพิงผา: คู่มือทะเลาะเส้นแบ่งวิถีวิทยาทางโบราณคดี วิถีทางมานุษยวิทยาและมายาในศิลปกรรม
7. โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การสร้างความรู้ (Knowledge generation)

ระยะเวลาในการสร้างความรู้ คือ 8 ปี (ระหว่างพ.ศ. 2541-49)

จำนวนโครงการวิจัย 3 โครงการ คือ

1. โครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. โครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะเวลาที่หนึ่ง
3. โครงการ โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะเวลาที่สอง

งานในช่วงแรก เป็นการสร้างองค์ความรู้ทางด้านโบราณคดีที่บูรณาการจากการทำงานจากศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะทางด้านวิทยาศาสตร์ เพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของมนุษยชาติที่อาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทยในพื้นที่ชายขอบของการทำงานโบราณคดีนั้นแทบจะต้องเริ่มต้นจากศูนย์ แม้ว่าจะมีงานของนักโบราณคดีต่างชาติที่ศึกษาไว้บ้างแล้ว แต่กระบวนการทำงานในพื้นที่สูงซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งยากแก่การเข้าถึง จึงถือว่าเป็นการทำงานที่ไม่มีในตำรา ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ และประยุกต์ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการรู้เรียนมาปรับให้เหมาะสม นอกจากนี้แทนที่จะใช้การสร้างคนโดยการส่งคนไปเรียนในต่างประเทศ หรือเอาผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศมาร่วมงานโดยตรง แต่ใช้วิธีหาแนวร่วมจากนักวิทยาศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ชาวไทย และชักชวนกันมาร่วมทำงาน สิ่งสำคัญคือความเชื่อมั่นในศักยภาพของนักวิชาการไทยที่สามารถจะทำการศึกษางานโบราณคดีที่มีคุณภาพได้และสามารถพัฒนาวิธีวิทยาขึ้นเองได้

ข้อสังเกต การทำงานในช่วงแรกเป็นการทำงานที่เคร่งครัดกับความเป็น “นักวิชาโบราณคดีที่ได้รับการอบรมมาให้ทำงานวิทยาศาสตร์” จึงค่อนข้างจะเน้นในการสร้างความลุ่มลึกในทางวิชาการ

1. โครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

(สกว.-2541-43)

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากฝ่าย 3 งานโบราณคดีเป็นส่วนหนึ่งของโครงการจัดระบบฐานข้อมูลถ้ำจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในที่นี้จะขอนำเสนอเฉพาะการดำเนินงานทางโบราณคดี

ทีมวิจัย ประกอบด้วยนักวิชาการสาขาต่างๆ คือ นักสิ่งแวดล้อม นักโบราณคดี นักวิชาการด้านป่าไม้ นักรังนกวิทย์ นักสำรวจถ้ำมือสมัครเล่น และชุมชนท้องถิ่น

การดำเนินงานทางโบราณคดี

เป้าหมายที่สำคัญของโครงการฯ คือ การรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเพื่อจัดทำระบบฐานข้อมูลของถ้ำ อันจะนำไปใช้ประโยชน์ต่อการจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับถ้ำเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการวิจัย

จุดประสงค์ในการดำเนินงานจึงมีความชัดเจนดังนี้

ประการแรก เพื่อรวบรวมข้อมูลทางด้านโบราณคดีทุกอย่างที่พบในพื้นที่ศึกษา

ประการที่สอง เพื่อจัดลำดับชั้นวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษา จำแนกตามยุคสมัยและวัฒนธรรม

ประการที่สาม เพื่อวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลเบื้องต้นจากแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ศึกษา

ประการสุดท้าย เพื่อจัดระบบฐานข้อมูลด้านโบราณคดีเพื่อประโยชน์ในการวิจัยที่ลุ่มลึกต่อไป

ดังนั้นการดำเนินงานทางโบราณคดีจึงตั้งเป้าสำรวจถ้ำที่มีหลักฐานทางโบราณคดีประเภทโลงไม้เป็นหลัก ทั้งนี้เพราะยังไม่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบอย่างละเอียด แต่ถ้าพบแหล่งโบราณคดีประเภทอื่นๆ ที่เห็นว่า

มีความสำคัญต่อองค์ความรู้โบราณคดีไทย เช่นแหล่งภาพเขียนสีผืนง้ำ แหล่งที่อยู่อาศัยโบราณ เป็นต้น ทางคณะสำรวจโบราณคดีก็จะเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเป็นฐานข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการวิจัยอย่างลุ่มลึกในอนาคต

ระหว่างพ.ศ. 2541-2542 คณะสำรวจทางโบราณคดี ของโครงการสำรวจและจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ทำการสำรวจ ทำแผนผัง และเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างละเอียดในขอบเขตพื้นที่ศึกษา เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของคนโบราณที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษายังค่อนข้างจะจำกัด ฉะนั้นการสำรวจทางโบราณคดีจึงมีความสำคัญต่อความเข้าใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของคนที่อยู่ในที่สูงเป็นอย่างมาก

ผลงานวิจัยทางด้านโบราณคดี

การสำรวจทางด้านโบราณคดีของโครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีคุณประโยชน์ที่สามารถสรุปได้ดังนี้

ประการที่หนึ่ง เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยเติมเต็มของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนที่เคยอาศัยอยู่ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน องค์ความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับวัฒนธรรมในอดีตที่ได้เพิ่มเติมได้แก่ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน เทคโนโลยีดั้งเดิม การใช้ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมโบราณ ความเชื่อ การจัดการทางสังคม เป็นต้น นอกจากนี้ข้อมูลใหม่ทางโบราณคดียังทำให้ เราต้องหันมาทบทวนและเปลี่ยนแปลงความคิดดั้งเดิมที่ว่าคนที่อยู่ในที่สูงหรือชาวเขาเป็นพวกที่ไม่มีวัฒนธรรมหรืออารยธรรม และเป็นพวกที่เพิ่งจะอพยพเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่นเมื่อไม่นานมานี้

ประการที่สอง เป็นฐานข้อมูลที่สำคัญสำหรับการประเมินและจัดลำดับคุณค่าของแหล่งโบราณคดี เพื่อการอนุรักษ์และจัดการประเภทถ้ำ

ประการที่สาม เป็นข้อมูลเบื้องต้นด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนท้องถิ่นได้

ประการที่สี่ เป็นฐานข้อมูลที่สำคัญในการวิจัยที่ลุ่มลึก เพราะมีคำถามในเชิงวัฒนธรรมเกิดขึ้นมากมายกว่าคำตอบจากฐานข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องราวของคนในอดีตที่เคยอยู่ในบริเวณนี้ซึ่งปัจจุบันยังไม่อาจจะยืนยันได้ว่าคนในวัฒนธรรมโลงไม้คือใคร? ในเบื้องต้นนี้อาจกล่าวได้ว่าคนใน “วัฒนธรรมโลงไม้” ที่ใช้ถ้ำในปางมะผ้าเป็นกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมก่าวน้ำและضبซ็อน คุ้นเคยกับการอาศัยอยู่ในที่สูงมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งไม่อาจจะระบุได้ว่าเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หรือเป็นคนกลุ่มใหม่ที่ย้ายเข้ามาจากที่อื่น ตรงนี้ยังเป็นปริศนาที่ยังตอบไม่ได้จนกว่าจะมีการศึกษาทางโบราณคดีในระดับภูมิภาคอย่างจริงจัง อันรวมถึงการขุดค้นทางโบราณคดีตรวจสอบอายุแหล่งโบราณคดี และศึกษาทางด้านชาติพันธุ์วรรณาทางโบราณคดีเพิ่มเติม

ประการที่ห้า เป็นโครงการนำร่องสำหรับประยุกต์ใช้ในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เพราะการทำลายทรัพยากรถ้ำในปัจจุบันนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะการระเบิดภูเขาหินปูนอย่างถูกกฎหมายเพื่อการอุตสาหกรรม การสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ จึงมีความจำเป็นที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน ก่อนที่เราจะไม่เหลือทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้ให้กับอนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป

จากฐานความรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ขยายขอบเขตการทำงานเป็นการสำรวจและขุดค้นเพิ่มเติม

2. โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนระยะที่หนึ่ง (สกว.-2544-46)

โครงการวิจัยเชิงบูรณาการจากสหสาขาเรื่อง “โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เป็นโครงการที่ต่อยอดจากโครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งดำเนินงานโดย ผศ.สิทธิพงศ์ ศิลกวิชัย และคณะ ในระหว่างปี พ.ศ. 2541-43 โครงการโบราณคดีฯ ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากสกว.ฝ่าย 1 เป็นเวลา 2 ปี ดำเนินการวิจัยระหว่างพ.ศ.2544-46

ทีมวิจัย ประกอบด้วยนักวิชาการสาขาต่างๆ คือ นักสิ่งแวดล้อม นักโบราณคดี และนักมานุษยวิทยา ภายภาพ

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาวิจัยให้ลุ่มลึกเกี่ยวกับคน วัฒนธรรม สังคม และร่องรอยความเป็นอยู่ของคนโบราณที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงภายในอำเภอปางมะผ้าในอดีต
2. เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโบราณ โดยการใช้ศาสตร์ต่างๆ คือ โบราณคดี มานุษยวิทยา และวงปีไม้ เพื่อสร้างความกระจ่างเกี่ยวกับประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมและการปรับตัวของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงของอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. เพื่อสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านสำหรับงาน โบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยและโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ในภาคเหนือ ด้านมานุษยวิทยา ภายภาพและวงปีไม้ ซึ่งยังเป็นบุคลากรที่ขาดแคลนอย่างยิ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน

ผลการวิจัย

โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ค้นพบและสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญในทางวิชาการด้าน โบราณคดี มานุษยวิทยาภายภาพ และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน ผลงานวิจัยนี้ทำให้เกิดจากการบูรณาการองค์ความรู้ใหม่จากศาสตร์ต่างๆ ได้อย่างกลมกลืน และเกิดกระบวนการพัฒนาสร้างองค์ความรู้ใหม่และพัฒนาวิธีวิทยาของแต่ละศาสตร์ที่เหมาะสมกับการวิจัยในประเทศไทยไปพร้อมๆ

สำหรับผลการวิจัยสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. สามารถสร้างภาพรวมของประวัติศาสตร์ของสังคมและวัฒนธรรมของคนบนพื้นที่สูง เพราะการศึกษาในอดีตเป็นการศึกษาที่แยกส่วนเฉพาะยุคสมัย และประเภทของแหล่ง โบราณคดี ทำให้ไม่เห็นภาพรวมที่ชัดเจนของพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งพื้นที่ การเห็นภาพรวมทำให้ทราบว่าพื้นที่สูงนี้ไม่ใช่พื้นที่โดดเดี่ยว แต่มีร่องรอยของการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนในอดีตอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย (ประมาณ 22,190 ปีมาแล้ว) จนถึงปัจจุบัน

2. ผลการกำหนดอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์จากแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ และเพิงผาด้า ลอด ถือว่าสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญเกี่ยวกับอายุสมัยทางโบราณคดีสมัยไพลสโตซีนและโฮโลซีนของประเทศไทย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากในปัจจุบันมีแหล่งโบราณคดีในประเทศไทยที่ดำเนินงานโดยนักโบราณคดีชาวไทยที่มีการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธีการบอน 14 ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งอ้างอิงได้เป็นจำนวนที่น้อยมาก

3. การพบค้นโครงกระดูกคนของ “คนปัจจุบัน” (*Homo sapiens sapiens*) จำนวน 3 โครงซึ่งมีอายุเก่าแก่ที่สุดในจังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 2 โครงขุดพบจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด อายุ 13640 ± 80 (Beta-168224) ปีมาแล้ว และ 12100 ± 60 (Beta-168223) ปีมาแล้ว และ จำนวน 1 โครงจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ อายุ 9720 ± 50 (Beta-168217) ปีมาแล้ว ซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับโครงกระดูกคนเป็นข้อมูลที่สำคัญต่อการศึกษาร่องรอยวิวัฒนาการของ “คน” ที่อยู่ในประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันเรามีความรู้ค่อนข้างน้อย และเป็นจิ๊กซอว์ที่สำคัญในการจัดลำดับวิวัฒนาการของคน “ก่อนที่จะเป็นคนไทยในปัจจุบัน” รวมทั้งสร้างความกระจ่างในเบื้องต้นเกี่ยวกับคนเจ้าของวัฒนธรรมโลงไม้ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่โดดเด่นของอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ว่ามีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างไปจากคนปัจจุบันที่อาศัยอยู่ในอำเภอปางมะผ้าในขณะนี้ การสร้างความกระจ่างในเรื่องนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในทางวิชาการและสำหรับชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ทำให้สามารถสืบสาวรากเหง้าของคนที่เคยอยู่บนพื้นที่สูง

4. ความรู้ใหม่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมโบราณในระดับจุลภาค ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญต่อการสร้างภาพของภูมิอากาศโบราณในระดับภูมิภาค ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนและเพิ่มเติมจากข้อมูลเดิมที่เคยเสนอไว้ โคน ดร. เซสเตอร์ กอร์มัน นักโบราณคดีชาวอเมริกัน เมื่อ 40 กว่าปีที่ผ่านมามีความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นใช้วิธีวิทยาจากหลายศาสตร์ โดยประยุกต์ใช้เทคนิคการศึกษาละอองเรณู วงปีไม้ และโบราณสัตววิทยา ทำให้ทราบว่าสภาพแวดล้อมในสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย มีอากาศที่หนาวเย็นกว่าและชุ่มชื้นกว่าในปัจจุบัน และในสมัยโฮโลซีนตอนปลาย สภาพแวดล้อมจะคล้ายคลึงกับในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมแบบเขตร้อนที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติสร้างฐานข้อมูลที่สำคัญในด้านสภาพแวดล้อมโบราณของป่าเขตร้อนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

5. สร้างฐานข้อมูลที่สำคัญสำหรับการพัฒนาท้องถิ่น โดยเฉพาะการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพราะความรู้จากการวิจัยทำให้เกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมดั้งเดิมภายในชุมชน

6. สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ที่มีความสนใจในการทำงานเชิงบูรณาการใน สาขาโบราณคดี ธรณีวิทยา วงปีไม้ และมานุษยวิทยาภาพ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตลอดระยะเวลา 3 ปี (1 ตุลาคม 2546-30 กันยายน 2549) โครงการวิจัยทำงานได้ครบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทุกประการ

1. ได้ขยายเขตความรู้จากโครงการวิจัยระยะที่หนึ่ง ในเรื่องของมิติของเวลา จากระยะเวลาการเข้ามาตั้งรกรากของคนก่อนประวัติศาสตร์บนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จาก 22,000-1,200 ปีมาแล้ว ผลการวิจัยทำให้ทราบว่ามียุคของคนที่เก่าถึง 32,380 ปีมาแล้ว ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 หรือ 50 ปีมาแล้ว จากการกำหนดอายุคาร์บอน 14 ของแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด และการอยู่อาศัยที่ต่อเนื่องของคนหลากหลายวัฒนธรรมมาจนกระทั่งปัจจุบัน

2. ช่วยสืบสร้างเรื่องราวของ คน สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมโบราณ ว่าพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้าไม่เคยถูกทิ้งร้างว่างเปล่าและเพิงจะมีการเข้ามาอยู่ของชุมชนไทยใหญ่เมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา หากแต่มีการตั้งถิ่นฐานของคนก่อนประวัติศาสตร์เป็นเวลาที่ยาวนาน มีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่ต่อเนื่องขณะนี้สามารถจะเห็นภาพของสายวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมว่าแรกเริ่มเกิดในสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย และ

เริ่มปรากฏความหลากหลายและเกิดการผสมผสานของวัฒนธรรมสมัยโฮโลซีนตอนปลาย มีสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและชีวภาพที่คล้ายคลึงกับปัจจุบัน

3. ช่วยตรวจสอบความสัมพันธ์ของคนในอดีตกับปัจจุบัน ซึ่งพบว่ามี การเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่สูงอยู่หลายระลอก และปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกอย่างเข้มข้นในช่วงที่สังคมซับซ้อน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-25 ดังนั้นการรับอิทธิพลจากภายนอกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ปรับให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม รัชทายาทมีปัญญาดั้งเดิมไว้ จึงทำให้ดำรงอัตลักษณ์ท้องถิ่นของคนบนพื้นที่สูงได้จนถึงปัจจุบัน

4. ช่วยทำให้เข้าใจวัฏจักรการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมตั้งแต่สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย จนกระทั่งปัจจุบันว่าได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศในบริบทของโลก จากการเกิดและการละลายของธารน้ำแข็งในขั้วโลกทั้งในสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย โฮโลซีนตอนต้น และการเกิด little ice age โดยเฉพาะกรณีหลังสุดจะส่งผลกระทบต่อปริมาณน้ำฝนและการเค็มโตของดินไม้สักในเขตป่าเบญจพรรณปัจจุบัน

5. เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถมองเห็นถึงพัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมของคนโบราณตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน ตลอดจนปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

องค์ความรู้สามารถใช้เป็นแหล่งอ้างอิงทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอนและภาคเหนือ

6. เผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะชนและมีการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยทั้งหมด 171 รายการ ในรูปแบบของสารคดีที่เผยแพร่ทางโทรทัศน์ 1 รายการ มีการนำเสนอบทความทางวิชาการภายใน 27 รายการ และต่างประเทศ 16 รายการ ข่าวเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์และสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ 38 ชิ้น เว็บไซต์ จำนวน 1 รายการ วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาตรีโทและเอก จำนวน 10 เล่ม จัดบอร์ดนิทรรศการเผยแพร่ความรู้ 9 รายการ จัดทำแผ่นพับ 6 รายการ มีการบรรยายพิเศษภายในประเทศ 15 รายการ และต่างประเทศ จำนวน 10 รายการ มีการจัดประชุมทางวิชาการ จำนวน 5 ครั้ง ทำกิจกรรมกับเยาวชนและชุมชนในพื้นที่วิจัยทั้งหมด 5 ครั้ง มีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่น 14 ครั้ง เผยแพร่ข้อมูลทั่วไปให้กับผู้ที่สนใจในพื้นที่วิจัย 8 รายการ รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ จากในและต่างประเทศ จำนวน 7 รายการ

7. โครงการวิจัยได้สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ในระดับเยาวชนและอุดมศึกษา ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ จากต่างสาขา โดยการส่งเสริมและจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ รวมทั้งกิจกรรมสำหรับเยาวชนท้องถิ่น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากนอกห้องเรียนมากขึ้น และมีโอกาสได้ปฏิบัติงานจริง นอกจากนี้ยังได้ฝึกหัด และอบรมผู้ช่วยนักวิจัย รวมทั้งนักวิจัยรุ่นใหม่ ได้เขียนบทความทางวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เขียนบทความสำหรับการเผยแพร่สู่สาธารณะชน การนำเสนอบทความทางวิชาการทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ การสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่เป็นกระบวนการฝึกรอบมที่ยาวนาน เพราะผู้ช่วยนักวิจัยส่วนใหญ่จะทำงานร่วมกันตั้งแต่โครงการวิจัยระยะที่หนึ่ง

3. โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ระยะที่สอง (สกว.-2546-49)

โครงการโบราณคดีฯ ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากสกว.ฝ่าย 3 เป็นเวลา 3 ปี ดำเนินการวิจัยระหว่าง พ.ศ.2546-49 การทำงานในช่วงที่สองเป็นช่วงเวลาที่โครงการฯ อยู่ในตำแหน่งที่ไม่รู้ว่าจะจัดอยู่ในกลุ่มสาขาใด เพราะสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ก็ไม่ใช่ วิทยาศาสตร์โดยตรง

ทีมวิจัย ประกอบด้วยนักวิชาการสาขาต่างๆ คือ นักสิ่งแวดล้อม นักโบราณคดี ทันตแพทย์ และนักมานุษยวิทยาภาพถ่าย-ชีวภาพ

โครงการวิจัยระยะที่หนึ่ง ได้รวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ และยังไม่สามารถจะวิเคราะห์ในระดับลึกให้เสร็จสมบูรณ์ได้ภายในระยะเวลาการวิจัย เช่น ด้านโบราณคดี ได้ค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่และเพิงผาถ้ำลอดจำเป็นต้องใช้การวิเคราะห์จากสหสาขา โดยอาศัยศาสตร์อื่นๆ มาช่วยสังเคราะห์ตีความองค์รวมทางวัฒนธรรม คือมานุษยวิทยาภาพถ่ายและชีวภาพ ธรณีวิทยา ปฐพีวิทยา ละอองเรณูวิทยา การศึกษาวงปีไม้ โลหวิทยา การวิเคราะห์กากอาหารบนภาชนะดินเผา ระบบข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ และส่งตัวอย่างของโบราณวัตถุและนิเวศวัตถุ ไปยังห้องปฏิบัติการเฉพาะด้าน เพื่อให้ได้ภาพรวมของความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในอดีต

ผลการวิจัยในโครงการวิจัยระยะที่สอง น่าจะเป็นฐานข้อมูลสำคัญด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและวิวัฒนาการของคนที่อยู่ในพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้าในอดีต และเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่จะใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นศึกษา และการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยระยะที่สอง

- 1) เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้รับรวบรวมจากโครงการวิจัยระยะที่หนึ่งอย่างละเอียดและถี่ถ้วน
- 2) เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ พัฒนาแนวคิดทฤษฎีและวิธีวิทยาของสาขาโบราณคดี มานุษยวิทยา ภาพถ่าย วงปีไม้และละอองเรณู
- 3) เพื่อบูรณาการองค์ความรู้ที่ได้จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลของศาสตร์ต่างๆ
- 4) เพื่อตรวจสอบว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมมีลักษณะเป็นอย่างไร และเริ่มเกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมขึ้นเมื่อไร
- 5) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเหมือน/ความแตกต่างของ คน วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมระหว่างอดีตกับปัจจุบัน
- 6) เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมให้กับชุมชนท้องถิ่น

ผลการวิจัยเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ

1. ด้านวิชาการ

สำหรับประโยชน์โดยตรงจากงานวิจัยนี้คือ

1. การพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านโบราณคดี มานุษยวิทยากายภาพ (โครงกระดูกคนและฟันคน) และพัฒนาการทำงานรวมทั้งสร้างความรู้ใหม่เรื่องโบราณคดีบนพื้นที่สูงที่ไม่จำกัดเฉพาะอำเภอปางมะผ้าเท่านั้น หากสามารถเป็นต้นแบบในการทำงานบนพื้นที่สูงในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย หรือของโลกที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์คล้ายคลึงกัน

2. เป็นต้นแบบของการทำงานวิจัยสหวิทยาการที่บูรณาการความรู้ในเชิงพื้นที่ด้านโบราณคดี ซึ่งตอบโจทย์วิจัยเดียวกัน ไม่ได้ใช้นักวิชาการสาขาอื่นๆ เพียงเพื่อวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีเท่านั้น หากแต่สนับสนุนให้มีการพัฒนาแนวคิดทฤษฎี วิธีวิทยา และเทคนิควิธีของแต่ละศาสตร์ไปพร้อมกัน มีการทลายพรมแดนที่กั้นระหว่างสาขาต่างๆ

3. สร้างความก้าวหน้าทางวิชาการที่เติมองค์ความรู้ และช่วยในการพัฒนาทฤษฎีและเกิดคำถามใหม่ๆ ในการวิจัยด้านโบราณคดี มานุษยวิทยากายภาพ และวงปีไม้

3.1 สร้างองค์ความรู้ใหม่ในด้านโบราณคดีและมานุษยวิทยากายภาพ เพราะโครงการวิจัยได้จุดค้นพบหลักฐานโครงกระดูกมนุษย์ที่นับได้ว่าเป็นมนุษย์ปัจจุบัน หรือโฮโมเซเปียน เซเปียนที่เก่าแก่ที่สุดในภาคเหนือของไทย คือโครงกระดูกอายุ 13,000 ปีที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด และเก่าเป็นที่สองรองจากแหล่งโบราณคดีถ้ำหมอบเขียว จังหวัดกระบี่ ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์หลักฐานที่สำคัญเช่นนี้ จึงนับว่าเป็นการสร้างข้อมูลใหม่ให้กับแวดวงวิชาการ โบราณคดีไทย และยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นหนึ่งในหลักฐานโครงกระดูกมนุษย์ปัจจุบันยุคเริ่มแรกที่พบเป็นจำนวนไม่มากนักในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

นอกจากนี้การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของคนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมโลงไม้ก็ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากที่เคยศึกษามาก่อนหน้านี้เป็นจำนวนมาก แม้ยังไม่อาจสืบสายพันธุกรรมได้ว่าคนเหล่านี้เป็นใคร แต่ข้อมูลที่เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ และสภาพวิถีชีวิตที่ศึกษาวิเคราะห์ได้จากร่องรอยโรคภัยไข้เจ็บ และกิจกรรมต่างๆ ที่ทำในชีวิตประจำวันที่ปรากฏบนกระดูก ก็ช่วยสร้างภาพ (reconstruct) ของ ‘คน’ ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมโลงไม้นี้ได้ชัดเจนมากขึ้น และประการสำคัญคือเป็นฐานข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาความเป็นมาของ ‘ผู้คน’ ที่อาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทย

3.2 ค้นคว้าวงปีไม้จากแหล่งโบราณคดี เป็นหลักฐานและฐานข้อมูลของวงปีไม้ของประเทศไทยที่เก่าแก่มากที่สุดขณะนี้

3.3 การสร้างข้อมูลและองค์ความรู้ใหม่ในวงการ โบราณคดีไทย

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในการวิจัยครั้งนี้ มีข้อมูลหลายส่วนที่ถือได้ว่าเป็นข้อมูลใหม่ในแวดวงโบราณคดีไทย ซึ่งช่วยเปิดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีตหลายยุคสมัย เช่น

- ค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ที่ได้จากผลการวิจัยนี้ เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเก่าแก่ของการเข้ามาอยู่ในพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ 32,380 ปีมาแล้ว อายุนี้เป็นค่าอ้างอิงที่สำคัญมากสำหรับการกำหนดอายุในการศึกษาเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ภาคเหนือ ภาคอื่นๆ

ของประเทศไทย รวมทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะมีแหล่งโบราณคดีไม่กี่แห่งในประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดำเนินงานโดยนักโบราณคดีท้องถิ่นที่มีค่าอายุทางวิทยาศาสตร์

- การค้นพบแหล่งโบราณคดียุคหินกะเทาะตามสันคอยนั้น ถือว่าเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการดำรงชีพของมนุษย์ในช่วง 32,000-7,500 ปีมาแล้ว เพราะแต่เดิมนั้น เพดานความรู้ทางโบราณคดีในยุคสมัยดังกล่าว ถูกจำกัดด้วยข้อมูลที่มาจากแหล่งโบราณคดีที่เป็นถ้ำและเพิงผาเท่านั้น ทั้งที่การวิเคราะห์และสรุปแปลความหมายจากแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นหลายๆแห่ง ล้วนแสดงให้เห็นว่ามีความหลากหลายในการดำรงชีพและหาอาหาร แต่ขัดแย้งกับพื้นที่การตั้งถิ่นฐาน ซึ่งมักทำการศึกษากันแต่เพียงถ้ำและเพิงผา การค้นพบแหล่งโบราณคดียุคหินกะเทาะตามสันคอยครั้งนี้ ย่อมเป็นหลักฐานที่ยืนยันความหลากหลายในการดำรงชีพและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในช่วงยุคหินกะเทาะได้อย่างหนักแน่นยิ่งขึ้น
- ข้อมูลและการค้นพบโบราณสถาน ซึ่งอยู่ในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ของอำเภอปางมะผ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ร่องรอยของโบราณสถาน ทั้งรูปแบบและวิธีการสร้าง ตลอดจนตำแหน่งที่ตั้งและการเลือกใช้พื้นที่ของแหล่งโบราณสถานเหล่านั้น ล้วนแสดงถึงรูปแบบและลักษณะที่แตกต่างจากโบราณสถานตามพื้นที่แกนกลางทางวัฒนธรรม อย่างที่พบตามเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย เป็นต้น การค้นพบโบราณสถานในอำเภอปางมะผ้า ได้แสดงถึงลักษณะอันโดดเด่นทางวัฒนธรรมของพื้นที่ชายขอบหรือเขตพรมแดนอันห่างไกลจากอิทธิพลของเมืองใหญ่ๆ แม้มีการรับอิทธิพลจากเมืองเหล่านั้นบ้าง แต่ก็สร้างลักษณะและรูปแบบที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพสังคมของคน

4. งานวิจัยนี้นับว่าประสบความสำเร็จในการพัฒนาวิธีวิทยา

4.1 การคิดค้นระเบียบวิธีวิจัยใหม่นำมาใช้ในการศึกษาทางโบราณคดี ด้านงานวิจัยด้านมานุษยวิทยากายภาพ (ฟัน) การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้นำความรู้ทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยหลายอย่าง เช่น Computed Tomography – CT, Scanning Electron microscopy, Energy Dispersive Spectroscopy มาใช้ในงานโบราณคดีในประเทศไทย โดยเฉพาะการใช้ Cone Beam CT scanning นั้น นับเป็นครั้งแรกที่ได้นำมาใช้ในประเทศไทยทีเดียว การศึกษาด้าน Dental microware ด้วย Scanning electron microscope สามารถนำไปเชื่อมโยงข้อมูลกับการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมการกินอาหาร

4.2 ส่วนการศึกษาฟันตกแต่นั้นนับเป็นรายงานแรกที่พบในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการศึกษาส่วนประกอบของวัสดุตกแต่งฟันด้วย Energy Dispersive Spectroscopy ทำให้ได้รู้ว่ามีวัฒนธรรมของการใช้เงินและทองในยุควัฒนธรรมโลงไม้ด้วย ความรู้ในส่วนนี้สามารถนำไปเชื่อมโยงข้อมูลด้านวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม

4.3 การสร้างโปรแกรมสำเร็จรูปในการจำแนกฟัน (tooth type recognition program) สามารถช่วยให้นักโบราณคดีที่ไม่ใช่ทันตแพทย์สามารถจำแนกชนิดของฟันได้ หรือสามารถจำแนกฟันที่ไม่สามารถแยกออกจากสิ่งแวดล้อมได้

4.4 การใช้ Cone Beam CT scanning สามารถเก็บข้อมูลฟันได้มากกว่าวิธีอื่นที่มีทั้งหมดในปัจจุบัน ซึ่งเหมาะสมและจำเป็นก่อนจะนำฟันไปศึกษาต่อทาง DNA analysis ซึ่งต้องมีการทำลายฟันและสูญเสียไปอย่างถาวร นอกจากนี้การทำ 3-dimensional reconstruction และ rapid prototype modeling เพื่อสร้างฟันจำลองสามารถลดการเสียหายของกระดูกและฟันที่จะนำมาศึกษาวิจัยได้ การทำ CT scanning สามารถทำให้การวิจัยทางโบราณคดีมีประสิทธิภาพมากขึ้น ตัวอย่างเช่น โครงกระดูกที่มีการผุร่อนมาก มีการแตกหักจากการขุดค้น ถ้าสามารถขุดขึ้นมาเป็นก้อนดินก้อนใหญ่ที่มีกระดูกอยู่ภายในทั้งหมด แล้วนำมาทำ CT scanning จะสามารถบอกตำแหน่งความสัมพันธ์ของกระดูกแต่ละชิ้น โดยเฉพาะกระดูกกะโหลกศีรษะได้ถูกต้องมากกว่าการนำมาต่อใหม่ภายหลัง

4.5 เป็นการประยุกต์ใช้ศาสตร์วงปีไม้ครั้งแรกกับงานโบราณคดีในประเทศไทย

4.6 สร้างแบบจำลองคาดการณ์พื้นที่เพื่อการทำงานในอนาคต ผลการศึกษาวเคราะห์เชิงพื้นที่ด้วยโปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเอาลักษณะร่วมของแหล่งโบราณคดีแต่ละยุคสมัย แต่ละวัฒนธรรม มาสร้างแบบจำลองพื้นที่เพื่อหาบริเวณที่น่าจะมีโอกาสพบแหล่งโบราณคดีประเภทเดียวกันนั้น แม้ยังไม่สามารถตรวจสอบความถูกต้อง แต่พื้นที่คาดการณ์เหล่านั้น ช่วยให้สามารถกำหนดพื้นที่ที่น่าจะมีการดำเนินงานในอนาคตได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เป็นพื้นที่ที่มีโอกาสมากที่สุดในการค้นพบแหล่งโบราณคดี ทำให้ไม่เสียเวลาในการเดินสำรวจแบบ “ไร้จุดหมาย”

4.7 ผลการวิจัยเป็นตัวอย่างการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ โดยการประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ แม้ว่าจะระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ในแวดวงวิชาการของประเทศไทย เช่นเดียวกับการนำเอามาประยุกต์ใช้ในงานโบราณคดีไทย แต่เท่าที่ผ่านมาศาสตร์ของระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในงานโบราณคดีไทยนั้น ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก อีกทั้งส่วนใหญ่ก็มีความแตกต่างทางเทคนิควิธีการและการนำไปใช้ร่วมกับโปรแกรมอื่นๆ แต่ไม่มีงานชิ้นใดที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ตามคุณสมบัติของโปรแกรม ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้ จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งในการแสดงวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี ซึ่งน่าจะช่วยให้เกิดแนวคิดและแรงบันดาลใจในการพัฒนาวิธีการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีต่างๆ ของประเทศต่อไป เป็นการพัฒนาแนวคิดและความคิดของนักวิจัยให้มีความลึกซึ้งต่อสิ่งที่ศึกษา แทนที่จะมุ่งพัฒนาเทคนิควิธีใหม่ตามกระแสโลก

4.8 ผลการวิจัยด้านชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดีเป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วยคาดการณ์การสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สูงหิปปูเน่ได้ดี และเชื่อถือได้ ทำให้งานสำรวจไม่ได้เป็นเพียงการสุ่มเลือกเดินอีกต่อไป

2. ด้านการศึกษา

1. สำหรับด้านการศึกษา นั้น องค์ความรู้ใหม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประวัติศาสตร์ล้านนา และประวัติศาสตร์ไทย โดยการนำหลักฐานทางโบราณคดีมาวิเคราะห์ตีความ และสังเคราะห์เป็นเนื้อหาโบราณคดีนิพนธ์ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการศึกษาในระดับต่างๆ ได้

2. สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ที่ได้ทำงานวิจัยทางด้านโบราณคดีครบวงจร มีความสามารถในการเรียนรู้การทำงานข้ามสาขา รวมทั้งการทำงานเป็นทีม และมีทักษะในการทำงานทั้งทางวิชาการและสาธารณะ

นอกจากนี้ ในแง่ของการพัฒนาความรู้ การร่วมงานจากหลายสาขาวิชานั้นทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจกระจายไปยังสาขาวิชาอื่นได้มากขึ้น และสามารถทำให้นักโบราณคดีรุ่นต่อไป สามารถติดต่อหาความช่วยเหลือ

จากสาขาอื่นๆ เช่น ในการวิเคราะห์เชิงลึกด้านมานุษยวิทยากายภาพ หรือวงปีไม้และสิ่งแวดล้อมได้หลากหลายมากขึ้น โดยสามารถลดขั้นตอนการลงมือทดลอง และลดค่าใช้จ่ายลงไปได้มาก ไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

3. ด้านสิ่งแวดล้อม

1. ดัชนีวงปีไม้สามารถช่วยอธิบายความผันแปรของสภาพภูมิอากาศในอดีตของประเทศไทยได้
2. สภาพภูมิอากาศในอดีตสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสิ่งแวดล้อมในอดีต ที่บ่งบอกถึงความผันแปรตามธรรมชาติและอิทธิพลจากกิจกรรมมนุษย์
3. ละอองเรณูสามารถบ่งบอกถึงสภาพภูมิอากาศ และการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในพื้นที่นั้นๆ ได้
4. ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาในอดีต ทั้งสภาพภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อม มนุษย์ และวัฒนธรรม มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สามารถที่จะใช้เป็นแบบจำลองในอนาคตได้

4. ด้านการพัฒนาท้องถิ่น

1. สำหรับการพัฒนาท้องถิ่น ผลการวิจัยก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และการตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่นของคนที่มีความสำคัญระดับประเทศไม่น้อยหน้ากว่าจังหวัดอื่นๆ รวมทั้งเกิดสำนึกร่วมของชุมชนต่างชาติพันธุ์ที่มีต่อมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน โดยเฉพาะการเปรียบเทียบภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนโบราณในเรื่องของเทคโนโลยี การตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อเรื่องผีและธรรมชาติ กับประสบการณ์ที่ใกล้เคียงหรือคล้ายคลึงกับความเป็นไปในชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ การพัฒนาที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือความสนใจในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนของหมู่บ้านบ้านไร่ และหมู่บ้านถ้ำลอด เป็นต้น

2. ประโยชน์จากการศึกษาอดีตสามารถนำไปใช้ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้ โดยสามารถช่วยคาดการณ์พื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดน้ำท่วม เพราะโครงการได้ดำเนินการสำรวจทางธรณีสัณฐานของพื้นที่ และการศึกษาทางด้านปฐพีวิทยาที่ช่วยให้เข้าใจลักษณะของตะกอนที่เกิดจากต้นกำเนิดต่างๆ เช่น การศึกษาลักษณะของการตั้งถิ่นฐานในอดีต พบว่าชุมชนมักจะเลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณสันเขา หรือลานตะพักระดับสูง ซึ่งแตกต่างจากชุมชนปัจจุบันที่เพิ่งเข้ามาอยู่ใหม่ ไม่มีที่ทำกินและที่ตั้งบ้านเรือนจึงตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำ ดังนั้นเมื่อเกิดอุทกภัยในรอบ 2 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน

3. การวิเคราะห์พัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูงในช่วงเวลาประวัติศาสตร์ที่ได้เปิดมุมมองของพรมแดนในแต่ละช่วงเวลาซึ่งกระทำต่อคน/สังคมในพื้นที่ดังกล่าวแตกต่างกันตามเงื่อนไขและบริบท จะช่วยให้นักวิจัยสามารถเข้าใจปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของกลุ่มคนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมากขึ้น และจะเป็นพื้นฐานต่อไปในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบนพื้นที่สูง

4. ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้ในกิจกรรม ที่โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ (ระยะที่ 2) ได้จัดขึ้นเพื่อเป็นการคืนความรู้สู่ชุมชน เช่น กิจกรรมมัลติมีเดียร้อยอดีตบ้านไร่ และกิจกรรมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านไร่ ที่นำความรู้ทางด้านโบราณคดีและความรู้จากสาขาต่างๆ มาเป็นกิจกรรมที่สื่อระหว่างนักโบราณคดี/คณะวิจัย และชาวบ้าน/เยาวชน เพื่อประโยชน์ในด้านการพัฒนาแหล่งโบราณคดีและการสร้างจิตสำนึกของชาวบ้าน/เยาวชนต่อทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการแหล่งโบราณคดีในอนาคต

5. ด้านเศรษฐกิจ

1. ข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้จากการวิจัย เป็นเนื้อหาที่สำคัญสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยสามารถคัดเลือกแหล่งโบราณคดีที่มีศักยภาพในการจัดการ และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่าความล้มเหลวที่สำคัญของการจัดการท่องเที่ยวทางโบราณคดีที่พบส่วนใหญ่ คือขาดเนื้อหาความรู้ให้กับนักท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวแหล่งโบราณคดีมักเป็นผู้ที่สนใจใฝ่รู้ ดังนั้นผลการวิจัยจึงน่าจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาการท่องเที่ยวในเชิงเนื้อหา และการวางแผนจัดการในรูปแบบที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

2. ผลการวิจัยเป็นฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีสำหรับโบราณคดีปางมะผ้า

จากการสำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน ต้องยอมรับว่าพื้นที่ของอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโบราณคดีไทย เพราะยังคงมีร่องรอยหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์ในอดีตหลายยุคสมัย แม้ว่าปัจจุบันมีการพบแหล่งโบราณคดีในพื้นที่นี้จำนวนกว่าร้อยแห่ง แต่ยังคงมีแหล่งโบราณคดีอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการสำรวจ ดังนั้น ฐานข้อมูลของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ ระยะที่ 2 จึงเป็นการสร้างโปรแกรมฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีสำหรับนำไปใช้จัดเก็บข้อมูลพื้นฐานของแหล่งที่จะมีการดำเนินงานต่อไปในอนาคตได้ อีกทั้งยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้เชื่อมโยงกับฐานข้อมูลที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย

6. นิติมานุษยวิทยาและนิติเวชศาสตร์

1. การพบปัญหาอุปสรรคในการศึกษาอันเนื่องมาจากความไม่สมบูรณ์ของโครงกระดูก โดยเฉพาะส่วนกะโหลกศีรษะ ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญในการศึกษาลักษณะทางกายภาพของคนโบราณ จึงได้ทำให้เกิดการคิดค้นเทคนิควิธีการศึกษารูปแบบใหม่ขึ้น โดยการนำเทคโนโลยีทางการแพทย์คือ การทำซีทีสแกนชิ้นส่วนกะโหลกศีรษะ แล้วนำมาสร้างภาพจำลองโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยในการประกอบชิ้นเป็นกะโหลกศีรษะคนโบราณที่สมบูรณ์ได้ อีกทั้งยังสามารถพิมพ์ออกมาเป็นแบบจำลองกะโหลกโบราณได้ด้วย วิธีการนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในงานด้านนิติมานุษยวิทยาได้ โดยหากพบกะโหลกศีรษะที่ไม่ทราบว่าเป็นใคร มีร่องรอยแตกหักเสียหาย ก็สามารถเติมส่วนที่ขาดไปให้สมบูรณ์ขึ้นได้อย่างใกล้เคียงความเป็นจริง และนอกจากนี้ยังสามารถนำเทคนิคนี้ไปใช้ในการสร้างใบหน้าหรือ facial reconstruction เพื่อสืบหาบุคคลสูญหาย อันจะเป็นประโยชน์ที่สำคัญต่องานทางด้านนิติเวชได้อีกด้วย

2. ฐานการวิเคราะห์ฟันเพื่อหาจำนวนบุคคล (minimum number of individual) ในงานวิจัยนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์จำนวนบุคคลในทางนิติเวชศาสตร์ได้เช่นกัน

3. งานวิจัยได้นำเสนอวิธีใหม่ในการทำอายุของบุคคลโดยใช้อัตราส่วนของปริมาตรของโพรงประสาทฟันต่อปริมาตรของฟันทั้งหมด ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบสมการเส้นตรง สามารถนำไปทำนายอายุของผู้ตายที่พบในฐานบุคคลสูญหายได้

7. การแพทย์และสาธารณสุข

ผลงานวิจัยมีประโยชน์ในการแพทย์และสาธารณสุข คือองค์ความรู้จากการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บจากร่องรอยผิดปกติที่อยู่บนกระดูกของคนโบราณ ทำให้ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับโรคที่เคยเกิดขึ้นในอดีตว่ามีโรคอะไรบ้าง ความผิดปกติของกระดูกที่แพทย์อาจไม่เคยทราบหรือไม่เคยได้พบเห็นในกระดูกจริงๆมาก่อนว่าเป็นอย่างไร ข้อมูลเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บในอดีตอาจเป็นประโยชน์ในทางการแพทย์และสาธารณสุขท้องถิ่นหรือชุมชน ที่จะทำความเข้าใจกระบวนการเกิดโรค และอาจนำความรู้เหล่านี้ไปวางแผนการรักษาหรือสร้างสุขอนามัยที่ดีให้กับคนท้องถิ่นในปัจจุบัน ได้ต่อไป

8. ด้านทันตแพทยศาสตร์

ประโยชน์ทางด้านทันตแพทยศาสตร์ คือการใช้ Cone Beam CT scanning ในทางทันตกรรมนั้น เพิ่งจะเริ่มเมื่อมีโครงการวิจัยนี้ได้ผ่านไปแล้วประมาณ 6 เดือน จึงยังไม่มีผลงานวิจัยทางทันตแพทยศาสตร์ที่ใช้ Cone Beam CT scanning มาก่อน งานวิจัยนี้จึงนับเป็นโครงการแรก โดยเฉพาะการนำมาใช้กับสิ่งที่ไม่ใช่ผู้ป่วยทางทันตกรรม การศึกษาวิจัยจึงได้ผ่านการลองผิดลองถูกมามากมายหลายครั้ง งานวิจัยนี้จึงนับได้ว่า เป็นต้นแบบที่สามารถนำไปปรับปรุงประยุกต์ใช้ในงานวิจัยทางทันตแพทยศาสตร์ ด้านอื่นๆ เช่น งานวิจัยด้านโพรงประสาทฟัน ด้านการตอบสนองของโพรงประสาทฟัน และ เนื้อฟัน ต่อสิ่งแวดล้อมภายนอก เป็นต้น

นอกจากนั้นยังได้ความรู้ใหม่เพิ่มเติมในแง่เทคนิคที่ไม่เคยมีรายงานมาก่อนอีกด้วย คือ การที่พบว่า ส่วนประกอบภายในของฟันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา จนไม่สามารถแยกชั้นระหว่างชั้นเคลือบฟันกับชั้นเนื้อฟันออกจากกันได้ ด้วย Cone Beam CT scanning ในฟันที่มีอายุมากกว่า 2000 ปีขึ้นไป

การค้นพบฟันตกแตงนั้นก็นับเป็นสิ่งที่สำคัญในทางทันตแพทยศาสตร์เช่นกัน เพราะทำให้รู้ว่าการเจาะหรือกรอฟันนั้น ได้มีมาไม่น้อยกว่า 2,000 ปี นอกจากนี้ยังจะเป็นก้าวต่อไปของการศึกษาวิจัยด้านทันตวัสดุศาสตร์ว่าส่วนประกอบของซีเมนต์ที่ใช้ยึดฟันกับวัสดุอุดนั้น ทำอย่างไรจึงมีประสิทธิภาพ ให้คงทนถาวรมาได้จนถึงยุคปัจจุบัน

การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge translation)

ระยะเวลาในการสร้างความรู้ คือ 3 ปี (ระหว่างพ.ศ. 2549-ปัจจุบัน)

จำนวนโครงการวิจัย 4 โครงการ คือ

1. โครงการวิจัยนำร่องระยะสั้น เรื่องการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการฟื้นฟู อนุรักษ์ และจัดการ สืบสานทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ของชุมชนในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. โครงการจัดการแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดและบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. โครงการมาจาก (คนละ) ฟากฟ้าของเพิงผา: ผู้การทะเลสายแบ่งวิถีวิทยาทางโบราณคดี วิถีทาง มานุษยวิทยาและมาชาในศิลปกรรม
4. โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัด แม่ฮ่องสอน

งานในช่วงสอง เป็นงานที่มุ่งเน้นในเรื่องการถ่ายทอดและจัดการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ซึ่งได้ทำการ ทดลองตั้งแต่ในช่วงปลายของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ สอง ทั้งนี้เพื่อสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่น และเพื่อสร้างสำนึกใน การอนุรักษ์ สืบสานมรดกวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนพร้อมกับเสริมสร้างความแข็งแกร่งของชุมชนในการ ด้านกระแสของโลกาภิวัตน์

การทำงานในช่วงนี้จะเป็นกระบวนการที่สร้างความรู้ที่ประสานกับภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น โดย มองศักยภาพภายในชุมชนว่ามีฐานความรู้ ทรัพยากร มรดกวัฒนธรรมอะไรบ้าง และบูรณาการกับสหสาขา ทางด้านมนุษยศาสตร์ และศิลปะแขนงต่างๆ

ข้อสังเกต คือการทำงานในช่วงที่สอง เป็นการทำงานที่แสวงหาแหล่งทุนที่หลากหลายมากขึ้น เนื่องจากเครื่องมือในการทำงาน เช่นการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี การประสานงานศิลปะเข้ามาในการเชื่อมต่อ ระหว่างอดีตกับปัจจุบัน การอนุรักษ์และการพัฒนา ไม่ใช่แนวทางที่แหล่งทุนจากสกว.จะเน้นและให้การ สนับสนุน อย่างไรก็ดี ในส่วนนี้ขอจะให้เป็นตัวอย่งกับนักวิจัยรุ่นใหม่ว่าหากเรามีความมุ่งมั่นที่จะทำงานวิจัย ในเชิงสร้างสรรค์ที่อาจจะไม่ได้คิดอยู่ในกรอบวิชาการ ในสาขาเราชำนาญหรือสร้างความเชี่ยวชาญอยู่เท่านั้น เพราะนี่คือความท้าทายในการสร้างองค์ความรู้และวิถีวิทยาในงานที่จะช่วยให้เราหลุดจากกรอบความคิดที่เรา เรียนมาจากตะวันตก และแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย ในขณะที่อยู่กับผู้วิจัยได้มองเห็นว่า การทำงานด้านอนุรักษ์ควรจะมีมองสาธารณชนในวงกว้างด้วย ไม่ใช่เน้นการสร้างความรู้ที่คนถึงคุณค่าของ มรดกวัฒนธรรมเฉพาะชุมชนในชนบท ท้องถิ่น เยาวชนเท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องให้ความสนใจกับคนร่วม สมัยหรือคนพันธุ์ x ในสังคมร่วมสมัยด้วย

สรุป การทำงานในช่วงแรกเป็นการทำงานที่เคร่งครัดต่อการทำงานตามกระบวนการวิจัย โดยทำงาน scientific research ที่มุ่งเน้น output ทางวิชาการที่มีคุณภาพ แต่การทำงานช่วงที่สองเป็นงานที่ยืดหยุ่นและพลิกแพลง ดัด แปล ประยุกต์ เนื่องจากผ่านกระบวนการทำงานในภาคปฏิบัติ (empirical research) เชิงปฏิบัติการในพื้นที่ต่าง วัฒนธรรม ชาดพันธุ์และภาษา ทำให้เกิดเข้าใจธรรมชาติของชุมชนมาเป็นเวลาพอสมควร จึงทำให้สามารถ

ประสานวิชาการกับการทำงานในเชิงปฏิบัติการ แต่ก็ยังยึดมั่นและเห็นความสำคัญของกระบวนการสร้างความรู้ เพราะถือว่าเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาที่สำคัญในพัฒนาท้องถิ่นและประเทศชาติ

1. โครงการวิจัยนำร่องระยะสั้น เรื่องการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการฟื้นฟูอนุรักษ์ และจัดการสืบสานทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ของชุมชนในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สกว.-2549 เป็นเวลา 6 เดือน)

โครงการนำร่องระยะสั้นนี้ ได้รับการสนับสนุนจาก ABC เน้นศึกษาและรวบรวมข้อมูล “ของดีเมืองปาย” และพัฒนาไกด์ที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมขององค์กรต่างๆ ในอำเภอปาย เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ชุมชนท้องถิ่น ผู้รู้ และนักวิชาการที่ทำงานวิจัยในพื้นที่ ฯลฯ เพื่อเป็นข้อมูลและแนวทางในการพัฒนาโครงการวิจัยที่เต็มรูปแบบ เพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์ และจัดการสืบสานทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ต่อไป

วัตถุประสงค์

โครงการนำร่องระยะสั้นนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือการศึกษาและสำรวจข้อมูลพื้นฐานที่มีอยู่ในพื้นที่ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาโครงการวิจัยที่เต็มรูปแบบ โดยจะให้ความสำคัญในด้านต่อไปนี้ คือ

1. ศึกษาและประเมินสถานภาพความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในอดีตของเมืองปาย
2. พัฒนาศักยภาพของแหล่งโบราณคดีและแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมในการจัดการความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
3. พัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
4. พัฒนาศูนย์ข้อมูลและการเรียนรู้เกี่ยวกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของเมืองปายที่เชื่อมโยงกับภูมิภาคอื่นๆ และประเทศเพื่อนบ้าน

ผลการวิจัย

1. สถานภาพความรู้

จากการประเมินสถานภาพความรู้จากเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ และสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนา และวัฒนธรรมของชุมชนที่อาศัยอยู่ในเมืองปาย เกิดจากการผสมผสานของคนหลายกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอปายตั้งแต่น้อยประมาณ 500 ปีมาแล้ว โดยที่มีหลักฐานทางโบราณคดีที่สอดคล้องกับเอกสารและจารึกที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองปายในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านทางด้านตะวันตกของอาณาจักรล้านนา ยุครุ่งเรือง มีการรับเอาพุทธศาสนาจากเชียงใหม่ ดังปรากฏหลักฐานของวัดและเจดีย์ที่กระจายอยู่ในตำบลเวียงเหนือ ตำบลเวียงใต้ ตำบลแม่ฮี ตำบลโป่งสา และตำบลเมืองแปง กลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ที่นี้ในช่วงแรกๆ คือไทยใหญ่ ซึ่งอพยพมาจากรัฐฉาน ต่อมาปายเติบโตเป็นเมืองที่มีความสำคัญในเรื่องของการทำไม้สัก ตรงกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงสมัยรัชกาลที่ 7-8 และเริ่มมี

การเคลื่อนย้ายของคนจากแพร่ น่าน เชียงใหม่ กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ เข้ามารับจ้างตัดไม้ ต่อมาก็ตั้งรกรากในพื้นที่ตำบลต่างๆ ในอำเภอปาย

นอกจากนี้ ปายยังมีความสำคัญในฐานะที่ช่วยเติมประวัติศาสตร์ของสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะในช่วงปลายของสงครามที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้ในการต่อสู้ในประเทศอินเดีย-พม่า ซึ่งเรายังมีความรู้เกี่ยวกับช่วงเวลาดังกล่าวในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนน้อยมาก ต่อมาเมื่อประมาณ 50 ปีมาแล้วก็มีการเข้ามาของคนที่นับถือมุสลิมจากยูนนาน ผู้อพยพอดีตทหารจีนคณะชาดิก๊กมินตั๋ง ชาวลี้ซอ มูเซอ ม้ง อีสาน เข้ามารับจ้างตัดไม้เพื่อการค้า หาท่านักใหม่ รวมทั้งนักท่องเที่ยวต่างชาติ และคนไทยจากภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยก็เข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น ทำให้ปายกลายเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย และกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่รวดเร็วและรุนแรง ประวัติศาสตร์และประเพณี-วัฒนธรรม กำลังเผชิญกับวิกฤตที่กำลังจะสูญหายไปพร้อมกับคนรุ่นเก่า

อย่างไรก็ดี การประเมินความรู้ในเบื้องต้น ทำให้ทราบว่าแม้ว่าปายเป็นเมืองที่มีการท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และภาคเหนือ แต่ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของปายแทบจะ**ไม่มีการรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบเลย** มีเพียงงานวิจัยของอุดร วงศ์ทับทิมและคณะ (2545) แต่ที่จำกัดเฉพาะบ้านแม่ฮี้ งานวิจัยสั้นคว่ำอย่างลึกซึ้งทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไม่มีเลย แม้ว่าจะมีการรวบรวมเอกสารตำนานคำบอกเล่าโดยปราชญ์ท้องถิ่นโดยสภาวัฒนธรรมประจำอำเภอปาย (2548) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน (2549) ก็ตาม ยังมีข้อจำกัดตรงที่ยังไม่มีการรวบรวม ประมวล สังเคราะห์และชำระข้อมูลอย่างจริงจัง รวมทั้งยังเป็นเฉพาะช่วงเวลาที่นับเสนอกักระจัดกระจาย ไม่เห็นความต่อเนื่องถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่สำคัญความรู้ที่ถูกผลิตขึ้นมายังเน้นเฉพาะเรื่องของคนไทยใหญ่ คนเมือง ดังนั้นประวัติศาสตร์ของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ยังเป็นที่รับรู้ที่น้อยมากของคนทั่วไป มีเพียงเรื่องของวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อเท่านั้น อาจจะเป็นเพราะการสร้างความรู้ทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือชุมชน นั้นยังจำเป็นที่ต้องทำงานประสานงานกันระหว่างนักวิชาการและผู้รู้ฟนักวิชาการท้องถิ่น เพื่อแลกเปลี่ยนและตรวจสอบข้อมูลของกันและกัน รวมทั้งประมวลข้อมูลให้มีลักษณะที่ง่ายแก่ความเข้าใจของคนไทยทั่วไป หากพิจารณาจากหนังสือแนะนำการท่องเที่ยวและเว็บไซต์ต่างๆ เกี่ยวกับอำเภอปาย จะพบว่าส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัด แต่ไม่มีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ข้อมูลที่บรรจุให้นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับปายมีน้อยมาก จนทำให้นักท่องเที่ยวมองไม่เห็นความสำคัญและขาดความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของพื้นที่ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และผู้คน จึงไม่มีความเคารพต่อชุมชนท้องถิ่น

ดังนั้นการสร้างความรู้เพื่อทำให้คนไทยและนักท่องเที่ยวตระหนักถึงความสำคัญของอำเภอปายในฐานะที่เป็นเมืองที่มีวัฒนธรรม จึงจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาในสาขาวิชาการต่างๆ เข้าไปสนับสนุนและส่งเสริมการสืบค้น การพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวที่จำเป็นต้องอยู่บนฐานของความรู้ที่ชุมชนมีเกี่ยวกับภูมิหลัง ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพชน จึงสามารถจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุกด้าน เพราะภูมิปัญญาดั้งเดิมจากอดีตสามารถนำมาฟื้นฟู และสืบสานต่อไป เช่นความเชื่อเรื่องการสร้างพระธาตุ การเลือกตำแหน่งที่ตั้งของการสร้างวัดในสมัยโบราณ

2. ศักยภาพของแหล่งโบราณคดีและแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรม

จากการสำรวจเอกสารและสำรวจพื้นที่ รวมทั้งสัมภาษณ์ผู้รู้ท้องถิ่นในแต่ละตำบล ทำให้สามารถทราบว่าอำเภอปายมีแหล่งโบราณคดี และแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเก่าแก่ของพื้นที่เป็นจำนวนมาก และจำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับรูปแบบ เพื่อช่วยในการกำหนดอายุสมัย และสืบค้นประวัติของแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นๆ กับประวัติศาสตร์ความทรงจำของชุมชน เพื่อจะได้นำมาสืบสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของแต่ละหมู่บ้าน ตำบล อาจกล่าวได้ว่าข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน แสดงว่าอำเภอปายมีศักยภาพในการพัฒนาทางด้านแหล่งโบราณคดีและแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมสำหรับการเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมใหม่ๆ ในอำเภอได้เป็นอย่างดี

3. ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น

ชุมชนมีกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน เป็นชุมชนที่มีความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่และของชุมชนสูง ผลจากการระดมความคิดทั้ง 3 ครั้ง พบว่ามีผู้ที่ค้นคว้าสนใจศึกษาและรวบรวมเรียบเรียงข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่นของตนไว้มีเพียง 2 ตำบลใหญ่ๆ คือตำบลเวียงเหนือ กับเวียงใต้ โดยปราชญ์ท้องถิ่นที่เขียนมีสองท่าน เป็นข้าราชการบำนาญ รับราชการเป็นครูมาก่อน คือ ครูจันทร์ อินทสาร และครูดวงดี โจแปง และบุคคลที่เป็นหลักในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่และชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้อาวุโสภายในชุมชน ซึ่งต่างก็เป็นห่วงว่าความรู้เหล่านี้อาจจะสูญหายไปในอนาคต เพราะคนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับตัวเอง แต่เมื่อประเมินสถานภาพจากการเข้าร่วมประชุม และแสดงความคิดเห็น ผู้อาวุโสส่วนใหญ่เป็นที่เคารพของคนในชุมชน ดังนั้นจึงสามารถเป็นหลักในการเชื่อมประสานให้เกิดการรวมกันเพื่อทำงานรณรงค์อนุรักษ์เรื่องมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นและศึกษาค้นคว้าเรื่องของอดีตของชุมชนได้ โดยที่จะต้องมีการสนับสนุนที่เป็นกิจกรรมที่ดึงดูดความสนใจของเยาวชนและคนหนุ่มสาวในแต่ละหมู่บ้าน ประกอบกับขณะนี้ชาวบ้านต่างก็เริ่มเห็นภัยคุกคามจากการท่องเที่ยวที่เข้ามาทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านป่าขามภายในตัวเมืองปาย ชุมชนรอบๆ เมืองปายจึงเกิดการตื่นตัวที่จะป้องกันกระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังไหลบ่าเข้ามา

4. ศักยภาพในการพัฒนาศูนย์ข้อมูลและศูนย์การเรียนรู้

เมื่อประเมินข้อมูลทั้งเอกสารและข้อมูลทางด้านทรัพยากรทางวัฒนธรรมแล้ว อำเภอปายเป็นอำเภอที่มีความร่ำรวยทางทรัพยากรทางวัฒนธรรม มีฐานทรัพยากรมากมาย ที่สามารถจะพัฒนาศูนย์ข้อมูลและศูนย์เรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์สำหรับเยาวชน ชุมชนท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว แต่ปัญหาที่สำคัญคือ ยังขาดการจัดการข้อมูลโดยเฉพาะในเรื่องการสืบค้นประวัติศาสตร์ของแหล่งโบราณคดีและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และขาดความร่วมมือสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยการกำหนดนโยบายและแผนที่ชัดเจนทางด้านวัฒนธรรมเช่นสภาวัฒนธรรมประจำอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมประจำจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

5. โครงการจัดการแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด และเพิงผาบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (The US Ambassador Fund for Cultural Preservation 2549-51)

การทำงานได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการสาขาต่างๆ และเครือข่ายของชุมชนในพื้นที่ ได้แก่ นักโบราณคดี นักการศึกษา สถาปนิก และศิลปินแขนงต่างๆ

โครงการจัดการแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด และเพิงผาบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นโครงการที่ดำเนินงานเกี่ยวกับงานโบราณคดีสาธารณะและการจัดการทางโบราณคดี ซึ่งเน้นการจัดการความรู้และการจัดการทางกายภาพของแหล่งโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมโบราณคดีในอำเภอปายและปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นผลพวงของการทำงานวิจัยในพื้นที่มาหลายโครงการที่ดำเนินงานโดย รศ.ดร. รัศมี ชูทรงเดชและคณะวิจัย ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2540-ปัจจุบัน ได้แก่โครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)) โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่งและระยะที่สอง (สกว.) Archaeological Heritage Management at Ban Rai and Tham Lod rockshelter, Pang Mapha District (The US Ambassador Fund for Cultural Preservation 2006) และโครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอน (สกว.) ซึ่งเริ่มต้นจากไม่มีความรู้ใดๆ ในพื้นที่ จนกระทั่งมีการผลิตความรู้ และใช้ความรู้เพื่อเป็นประโยชน์ในทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะการจัดการท่องเที่ยวเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนอย่างยั่งยืน

โครงการจัดการมรดกทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ และเพิงผาถ้ำลอด จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นโครงการที่ต่อยอดจากโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่งและสอง เพื่อดูแลและจัดการแหล่งโบราณคดีซึ่งมีความสำคัญระดับประเทศ เนื่องจากหากปล่อยให้พลัดเล็ดแหล่งโบราณคดีทั้งสองอาจจะถูกทำลายจากธรรมชาติและคน โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือถึงการณ์โดยกระบวนการลักลอบค้าโบราณวัตถุ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชุมชนและสาธารณชน โดยการถอดเนื้อหาทางวิชาการที่ซับซ้อนเป็นภาษาที่ง่ายแก่ความเข้าใจ
2. เพื่อสร้างสำนึกในเรื่องของมรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่น อันจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจใน “ของดี” ที่มีอยู่ในท้องถิ่น
3. เพื่อจัดการพัฒนาแหล่งโบราณคดีให้เป็นพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งที่มีชีวิต และเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน รวมทั้งเป็นสถานที่สำคัญแสดงถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง เพื่อเผยแพร่สำหรับประชาชนชาวไทยและต่างประเทศ
4. เพื่อพัฒนาแหล่งโบราณคดีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแห่งใหม่ในอำเภอปางมะผ้า ซึ่งจะก่อเกิดรายได้เสริมให้กับชุมชนท้องถิ่น

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

โครงการจะทำการระดมความคิดและสอบถามความคิดเห็นของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องรูปแบบของการจัดการแหล่งโบราณคดีและการจัดการความรู้จากงานวิจัย ตามความต้องการของชุมชน เพื่อสร้างสำนึกว่าแหล่งโบราณคดีเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

2. กระบวนการจัดการทางด้านเทคนิค

โครงการจะดำเนินการดูแลสงวนรักษาและซ่อมแซมโบราณวัตถุที่ชำรุดให้อยู่ในสภาพที่ไม่เสื่อมสภาพไปกว่าเดิมในปัจจุบันเช่นห้วยกะโหลก ชิ้นส่วนของภาชนะดินเผา และจัดทำโมเดลของเรื่องราวจากการขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อถ่ายความรู้ที่ซับซ้อนให้ง่ายแก่ความเข้าใจ และสามารถจะจินตนาการตามได้ ในรูปแบบของนิทรรศการประจำแหล่งโบราณคดี หนังสือและแผ่นพับ

สำหรับการจัดการกับแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด คือ

1. การจัดทำทางเดินให้เดินสะดวก และป้องกันไม่ให้คนตกลงไปในหลุมด้วยการวางพาสติกคลุมหลุม
2. จัดทำป้ายอธิบายความสำคัญของแหล่งโบราณคดี
3. จัดวางโมเดลที่เป็นเรื่องราว Reconstruct ภาพวิถีชีวิต ป่าไม้ สัตว์ป่าสมัยโบราณ และการทำงานของนักโบราณคดี
4. อนุรักษ์ผนังชั้นดินให้คงทน
5. จัดการเรื่องภูมิทัศน์รอบๆ โดยปรึกษากับผู้วิจัยจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช

สำหรับการจัดการกับแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ คือ

1. การจัดทำทางเดินให้เดินสะดวก แข็งแรงและปลอดภัย เพราะทางขึ้นไปยังเพิงผามีความชันมาก
2. จัดทำป้ายอธิบายความสำคัญของแหล่งโบราณคดี
3. จัดวางโมเดลที่เป็นเรื่องราว Reconstruct หลุมฝังศพ โลงไม้ ภาพวิถีชีวิต ป่าไม้ สัตว์ป่าสมัยโบราณ และการทำงานของนักโบราณคดี
4. อนุรักษ์โลงไม้สัก
5. จัดการเรื่องภูมิทัศน์รอบๆ โดยปรึกษากับผู้วิจัยจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช

3. กระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่สาธารณะ

เมื่อดำเนินการตามขั้นที่หนึ่งและสองเสร็จแล้ว ก็จะจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของท้องถิ่นปางมะผ้าให้กับเยาวชนและผู้ใหญ่

รวมทั้งจัดอบรมเนื้อหาสำหรับการเป็นผู้นำชมแหล่งโบราณคดี อันจะเป็นการเพิ่มแหล่งท่องเที่ยวใหม่ในหมู่บ้านทั้งสอง

ผลการวิจัย

1. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับมรดกทางโบราณคดีของท้องถิ่นในพื้นที่สูงอำเภอปางมะผ้า ซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักทั่วไป
2. ทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของแหล่งโบราณคดีในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพชนแต่โบราณ ก็จะเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในของดีที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้เกิดสำนึกในการอนุรักษ์และดูแลรักษาอย่างยั่งยืนต่อไป
3. แหล่งโบราณคดีทั้งสองแห่งจะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของคนท้องถิ่น คนไทยและมนุษยชาติ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวซึ่งสามารถก่อเกิดรายได้เสริมให้กับชุมชนต่อไป

6. โครงการมาจาก (คนละ) ฟากฟ้าของพิงผา: สู่อุบัติการทะเลาะเสี้ยนแบ่งวิถีวิทยาทางโบราณคดี วิถีทางมานุษยวิทยาและมายาในศิลปกรรม (หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, มหาวิทยาลัยศิลปากร, สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย, สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร-2550-51)

การทำงานได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการสาขาต่างๆ และเครือข่ายของชุมชนในพื้นที่ ได้แก่ นักโบราณคดี กวี นักประวัติศาสตร์ศิลปะ นักวิจารณ์ศิลปะ และศิลปินแขนงต่างๆ

องค์ความรู้ที่ถูกผลิตขึ้น โดยโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในระหว่างปี พ.ศ. 2544 – 2549 เป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยในเชิงพื้นที่ และในเชิงบูรณาการศาสตร์ต่างๆ มีอาทิ การหยิบใช้วิธีการศึกษาวิจัยในสาขาสังคมศาสตร์ (โบราณคดี มานุษยวิทยา), วิทยาศาสตร์ (องค์ความรู้เกี่ยวกับการกำหนดอายุจากวงปีไม้ ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและพืชพันธุ์โบราณ) ตลอดจนข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ฯลฯ เพื่อผลในท้ายที่สุด คือการให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์-โบราณคดีของการปะติดปะต่อร่องรอยทางวัฒนธรรมของผู้คนที่เคยอยู่อาศัยในบริเวณดังกล่าวอย่างเป็นระบบ

กล่าวเฉพาะข้อมูลเชิงหลักฐาน ความพิเศษของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน คือการค้นพบโครงกระดูกของคนโบราณอายุเก่าถึงหมื่นปี (มีอาทิ โครงกระดูกมนุษย์จากแหล่งโบราณคดีเพิงผาดำตลอด) และการพบสุสานเปิดโล่งของวัฒนธรรมโล่งไม้สักและสลักหัวโล่งหลากหลายรูปแบบกับภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ สันนิษฐานว่ามีอายุไม่ต่ำกว่าสองพันกว่าปีมาแล้ว (จากแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางความคิด โลกทัศน์ และความสามารถในเชิงช่างของผู้คนในกลุ่มวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ตาม ในตลอดระยะเวลาเกือบ 7 ปีที่ผ่านมา การถ่ายทอดข้อมูล ความหมาย และคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมในอำเภอปางมะผ้า ยังคงเป็นการนำเสนอในรูปแบบของรายงานวิจัย หนังสือ และบทความต่อแวดวงวิชาการและต่อสาธารณชนเป็นหลัก กล่าวคือ โดยภาพรวมยังเป็นการสื่อสารที่จำกัดอยู่กับสื่อกลางซึ่งมีรูปแบบเป็นตัวบททางภาษา (text) แม้จะมีความพยายามนำเสนอข้อมูลข่าวสารในรูปแบบของวีดิทัศน์หรือสารคดีรวมอยู่ในแผนการเผยแพร่ผลงานวิจัย คุณค่าของหลักฐานและองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์-โบราณคดี ซึ่งมี

ลักษณะในเชิงนามธรรม ยังคงมีลักษณะเป็นสารที่มีเนื้อหายากต่อการทำความเข้าใจ และยังไม่อาจจะสร้างให้เห็นเป็นภาพอดีต (reconstruction) ซึ่งสามารถจะทำความเข้าใจเชื่อมโยงกันได้กับประสบการณ์ของผู้คนในปัจจุบัน (ทั้งในท้องถิ่น คนเมือง – สาธารณชน) ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรม

เครื่องมือทางความคิดและการสื่อสารรูปแบบอื่นที่อาจเข้ามาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ได้ คือ “ศิลปะ” อันเป็นสื่อกลางที่สนทนาโต้ตอบอยู่กับประสบการณ์ตรงและการรับรู้ในเชิงสุนทรียะของผู้ชม โดยอาจทำให้บูรณาการทางความรู้และประสบการณ์ทางด้านสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และรวมทั้งรูปธรรมของความคิดหรือจิตวิญญาณของบรรพชนที่สร้างศิลปวัตถุในลักษณะต่างๆ จากแหล่งโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการถ่ายทอดที่ดียิ่งขึ้นกว่าการสื่อสารผ่านเฉพาะตัวบท/ภาษาเชิงวิชาการแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

คำถามสำคัญในที่นี้คือ *หากศิลปะเป็นภาษาสากล เป็นสื่อเชื่อมโยงจิตใจของมนุษย์กับมนุษย์ จรรโลง และสร้างคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ให้กับมนุษย์ได้ดีที่สุดจริง เราในฐานะที่เป็นมนุษย์ซึ่งอยู่ในปัจจุบันกาล จะมีวิธีการจะนำเสนอนวัตกรรมของอดีตอย่างไร?* และในการสร้างเครือข่ายแห่งการสร้างสรรค์ (ทั้งในแง่ขององค์ความรู้ทางวิชาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และงานสร้างสรรค์ที่เป็นศิลปะ) เราจะทำทลายตัวเองโดยการลบเส้นแบ่งพรมแดนของการทำงานจากจุดยืนและพื้นที่ทางความคิดอันแตกต่าง โดยเฉพาะจากการลัดอัตรตาเพื่อการทำงานร่วมกัน ระหว่างชาวบ้านต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์ กับ คนที่อาศัยอยู่ในเมือง หรือระหว่างนักโบราณคดี นักมานุษยวิทยา นักวิทยาศาสตร์ ศิลปิน นักจัดการศิลปะ ภัณฑารักษ์ ฯลฯ ได้หรือไม่ อย่างไร ? ตลอดจนความท้าทายในท้ายที่สุด ที่จะมาร่วมกันถอดรหัสความคิดของคนโบราณจากศิลปกรรมในอดีตซึ่งกำลังจะได้มาปะทะสังสรรค์และมีบทสนทนา รวมไปถึงกิจกรรม (วงเสวนา กิจกรรมดนตรี ฯลฯ) และนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยจากศิลปิน นักวิจารณ์ นักคิด ชุมชนชาวบ้าน และสาธารณชน ซึ่งมีความคิด วัฒนธรรม ชาติ ภาษา เพศ อายุ และสาขาวิชาชีพที่แตกต่างกัน จนในท้ายที่สุดอาจทำให้เกิดเป็นเครือข่ายแห่งการสร้างสรรค์ที่จะมาร่วมกันปักหมุดหมายใหม่ผ่านสื่อกลางที่มีแง่มุมอย่าง “ศิลปกรรม” ในรูปแบบต่างๆ เพื่อเชื่อมโยงมุมมองของมนุษย์ที่มีต่อโลก/ ธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม และองค์ความรู้ในสาขาต่างๆ ที่มีอยู่ทั้งในอดีตและในปัจจุบันได้อย่างเป็นอิสระ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อบูรณาการผลงานวิจัยโบราณคดี มานุษยวิทยา วิทยาศาสตร์ กับงานศิลปะ โดยการสื่อความหมายและตีความมรดกวัฒนธรรมผ่านงานสร้างสรรค์ทางศิลปะ
2. เพื่ออนุรักษ์อดีตโดยการศึกษาความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมรดกวัฒนธรรม กับคุณค่าของอดีตที่มีต่อมนุษย์จากต่างชาติพันธุ์ ศาสนา ความเชื่อ และวัฒนธรรมผ่านมิติของเวลา จากอดีตสู่ปัจจุบันกาล โดยมีศิลปะเป็นตัวกลาง เป็นภาษาสากล
3. เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนต่างชาติพันธุ์ในกระบวนการคิดสร้างสรรค์
4. เพื่อสร้างกระแสและปลูกสำนึกในการรักษามรดกวัฒนธรรมของอดีต
5. เพื่อทดลองสร้างพื้นที่ใหม่ในการจัดวางงานศิลปะในแหล่งโบราณคดี ป่า ภูเขา และชนบท
6. เพื่อระดมทุนในการจัดตั้งกองทุนสำหรับการดูแลและอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีอย่างยั่งยืน

รูปแบบการดำเนินงานและกิจกรรม

1. ผลงานศิลปะ

- 1.1 ผลงานศิลปะ โดยศิลปินจากมหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศสหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส ประมาณ 4 คน และศิลปินรุ่นใหม่ จำนวน 5 คน
- 1.2 ผลงานและกิจกรรมศิลปะเด็ก โดยเยาวชนจากหมู่บ้านบ้านไร่ และหมู่บ้านถ้ำลอด ประมาณ 20 คน
- 1.3 ศิลปะภาพถ่ายจากมุมมองชุมชน โดยชาวบ้านจากหมู่บ้านบ้านไร่ (น้ำบ่อสะเป่และท่าไคร้) และ ถ้ำลอด ประมาณหมู่บ้านละ 15 คน (ต่างชาติพันธุ์ อายุ เพศ การศึกษา)
- 1.4 ดนตรีกับการแสดง โดยเยาวชนจากหมู่บ้านบ้านไร่และกรุงเทพมหานคร ร

2. การจัดนิทรรศการ

จัดแสดงผลงานศิลปะโดยศิลปิน เยาวชน และภาพถ่ายของชุมชน

- สถานที่:
1. แหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด
 2. หมู่บ้านถ้ำลอด
 3. หมู่บ้านบ้านไร่
 4. ทุ่งนาในหมู่บ้านบ้านไร่
 5. กลางสะพาน
 6. แหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่
 7. ลานตะพักทางขึ้นแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่

3. งานเสวนา

ครั้งที่ 1 “ย้อนอดีตสู่วิถีสถาปัตยกรรมชุมชน: มุมมองคนใน-คนนอก”

แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน

สถานที่: หมู่บ้านบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ครั้งที่ 2 “มาจาก (คนละ) ฟากฟ้าของเพิงผา: สู่อุตสาหกรรมเส้นแบ่งของวิถีการทาง

โบราณคดี วลีในมานุษยวิทยา และมายาในศิลปกรรม”

เสวนาเชิงวิจารณ์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการจากการบูรณาการศาสตร์ต่างๆ

สถานที่: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ เจ้าฟ้า

4. สูจิบัตร และเอกสารประกอบ

- 4.1 สูจิบัตรขนาดย่อ - แนะนำโครงการ , แนะนำผลงานและประวัติการทำงานของศิลปิน, แผนที่พื้นที่จัดแสดงงาน, กำหนดการ และรายละเอียดของกิจกรรม ฯลฯ
- 4.2 สูจิบัตรฉบับสมบูรณ์ - แนะนำโครงการ, บทความที่เกี่ยวข้อง (8 บทความ), ภาพและรายละเอียดผลงานศิลปะ, ประวัติการทำงานหรือบทบันทึก-บทสัมภาษณ์กระบวนการทำงานของศิลปิน, บทบันทึก-หมายเหตุเกี่ยวกับกิจกรรมและนิทรรศการครั้งที่ 1 ฯลฯ

ผลการวิจัย

1. ทำให้เกิดพื้นที่ใหม่ในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างศาสตร์ต่างๆ กับชุมชนต่างชาติพันธุ์ ซึ่งทำให้เกิดการลดอคติของแต่ละศาสตร์ อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์งานแนวใหม่หรือนวัตกรรมทางปัญญาที่เหมาะสม ซึ่งเชื่อมระหว่างเมืองและชนบท/โลกาภิวัตน์กับท้องถิ่น
2. ทำให้เกิดความสำนึกร่วมต่อมรดกของอดีตและปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อมนุษยชาติโดยรวม
3. ทำให้ชุมชนต่างชาติพันธุ์เกิดความเข้มแข็งโดยกระบวนการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันทุกด้าน ไม่เฉพาะงานศิลปหัตถกรรม
4. ทำให้เกิดพื้นที่ในการจัดการงานศิลปะแบบใหม่ที่เกิดจากการเชื่อมโยงประสบการณ์จากบุคคลหลายหลากพื้นฐาน
5. ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้จากการมีกองทุนในการดูแลอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่น

ข้อสังเกตเพิ่มเติม

ในส่วนนี้เป็นส่วนที่คิดว่าได้เติบโตในทางความคิดและกล้าที่ลองทะลุกรอบวิธีการทำงานของตัวเองที่ผ่านมา และแสวงหาวิธีการถ่ายทอดความรู้แบบใหม่ ข้อความข้างล่างเป็นส่วนหนึ่งของบทความที่เขียนไว้ชื่อ “สู่การทะลวงเส้นแบ่งวิถีวิทยาทาง โบราณคดี” ในหนังสือชื่อ “มาจาก (คนละ) ฟากฟ้าของเพิงผา” (2551)

“งานวิจัยทางโบราณคดีเปรียบเสมือนกับรากแก้วของต้นไม้ใหญ่ที่เติบโต เป็นรากฐานทางปัญญา ต่อมาเมล็ดพันธุ์ทางความคิดได้แตกหล่นและกระจายไปผสมกับเมล็ดพันธุ์ของศาสตร์ต่างๆ จนเกิดการขยายพันธุ์ในทางความคิดอย่างกว้างขวาง หรือคายไปข้างก็ขึ้นอยู่กับนักวิชาการ ศิลปิน กัณหากรัษย์ที่จะต่อออกจากประสบการณ์ อย่างไรก็ดี โครงการทดลองทางศิลปะ เป็นความพยายามที่จะทำให้เกิดการสนทนาข้ามสาขาขึ้น ซึ่งน่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งกับชุมชนวิชาการและชุมชนท้องถิ่น เพราะผู้เขียนเชื่อว่าศิลปะเป็นภาษาสากลที่ไร้พรมแดนเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม (แน่นอน ผู้เขียนตระหนักว่าเหรียญย่อมมีสองด้านศิลปะเองก็ถูกนำไปรับใช้การเมืองและ ศาสนาเช่นกัน) ศิลปะน่าจะเป็นสื่อกลางที่ดีสำหรับการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน โครงการทดลองนี้ไม่ได้เกิดจากการไล่ตามกระแสบริโภคนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ ที่ศิลปะถูกนำไปใช้อย่างฟุ่มเฟือย ศิลปะเป็นเพียงเครื่องปรุงแต่งหรือเครื่องประดับให้ดูว่าเป็นคนมีรสนิยม ในฐานะนักวิชาการผู้เขียนตระหนักว่าศิลปะมีค่าที่มากกว่านั้น และ “วิชาการ” ในงานศิลปะไม่ค่อยได้ถูกหยิบยกมาเป็นข้ออภิปรายถกเถียงเพื่อสร้างคุณค่าทางปัญญามากนัก (จักรพันธ์ วิลาสสินุกุลและคณะ 2547)

คำถามที่ว่า “เส้นทางการเดินทางของงานวิจัยโบราณคดีที่ยาวนาน ทำไมจึงมาจบลงที่งานศิลปะ?” ระหว่างเส้นทางการทำงานของผู้เขียน ได้เกิดข้อกังขาในทางวิชาชีพ และชีวิตที่ได้รับผลกระทบจากโลกาภิวัตน์หลายประการพร้อมๆ กัน คือ

ข้อสงสัยที่หนึ่ง ในฐานะของนักโบราณคดีซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติการที่ทำงานในพื้นที่เป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ก็เกิดคำถามต่อการผลิตความรู้ (knowledge production) ของตัวเอง โดยเฉพาะการตีความ (interpretation) การสร้างความหมายของแหล่งโบราณคดี การสร้างภาพตัวแทน (representation) ของภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมใน

อดีต (reconstruction of past life way) และผลกระทบของโลกาภิวัตน์ที่เข้ามามีส่วนสำคัญในการปรับเปลี่ยนคุณค่า ความหมาย และการผลิตซ้ำของมรดกวัฒนธรรมโดยชาวบ้าน นักโบราณคดี ภัณฑารักษ์ นักจัดการวัฒนธรรม นักวิชาการ ข้าราชการนักการเมือง นักธุรกิจ ฯลฯ ในรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏ เช่นนิทรรศการในห้องจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ หนังสือ ภาพยนตร์สารคดี ของที่ระลึก เป็นต้น ทำให้ผู้เขียนจำเป็นต้องจะต้องหยุดคิด และถอยห่างจากวิธีคิด และการทำงานของตัวเองที่ผ่านมา พร้อมกับหันมาทบทวนตัวเองอย่างรู้เท่าทัน (self-reflexivity) สิ่งที่คุณเองได้ทำมาแล้ว โดยดูบริบท (context) ของการทำงานและปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ข้อสงสัยที่สอง แม้ว่าเราไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่าโบราณคดีเป็นศาสตร์ที่พัฒนามาจากโลกตะวันตก แต่ผู้เขียนก็อดสงสัยในการพัฒนาความรู้ของสาขานเองไม่ได้ว่า เหตุใดนักโบราณคดีไทยหรือนักโบราณคดีในประเทศโลกที่สาม ซึ่งได้รับอิทธิพลและส่งผ่านการดำเนินงานตามแนวทางตะวันตกทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงไม่สามารถจะสกัดกราบตะวันตกแล้วพัฒนาแนวคิด/วิธีวิทยาหรือสร้างเครื่องมือทางความคิดขึ้นมาใหม่ทีละจุดจากกรอบทฤษฎีตะวันตกที่เราได้ผ่านการเล่าเรียนมาแล้วมาถ่ายทอดกันรุ่นแล้วรุ่นเล่าโดยปราศจากข้อสงสัย เป็นไปได้หรือไม่ที่ปัจจุบันความตึบตันในทางวิชาการที่สำคัญ คือเราเคยชินกับการรับความรู้ที่สำเร็จรูปและเบ็ดเสร็จมีแบบแผนชัดเจน ไม่คลุมเครือ หรือไม่เปิดทางเลือกในการคิดหรือตีความได้หลากหลาย ซึ่งจะขุ่นงา และซับซ้อน จึงทำให้เราหยุดค้นหาหรือสร้างเครื่องมือทางความคิดที่เกิดจากการสร้างสมประสบการณ์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในบริบทท้องถิ่น

ข้อสงสัยที่สาม แนวคิดโบราณคดีในประเทศไทยนั้นให้ความสนใจกับการรับเรื่องเทคนิควิทยาและการรวบรวมความรู้ สร้างข้อมูลใหม่ มากกว่าที่จะสนใจเรื่องของแนวคิดทฤษฎี ซึ่งจะจะเป็นเรื่องยากแก่ความเข้าใจและนักโบราณคดีส่วนใหญ่มองไม่เห็นความจำเป็นในการนำมาใช้ในทางงานโบราณคดี อีกทั้งนักโบราณคดีส่วนใหญ่ที่สำเร็จจากตะวันตกไม่สามารถจะปรับปรนและเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีกับงานปฏิบัติให้เห็นอย่างกลมกลืนและชัดเจน เพราะการหยิบยกกรอบความคิดทฤษฎีทั้งหมดมาใช้โดยไม่ได้อธิบายว่าแนวคิดเหล่านี้ว่ามีที่ไปที่ไปอย่างไร และจะนำมาปรับใช้กับบริบทของงานโบราณคดีในประเทศไทยได้มากน้อยเพียงใด นักโบราณคดีจำนวนมากจึงไม่ยอมรับและปฏิเสธทฤษฎีโดยปริยาย เพราะจะไม่มีความสอดคล้องต่อการอธิบายและตีความอดีต ในส่วนนี้ผู้เขียนไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะแนวคิดทฤษฎีควรจะเป็นเครื่องมือที่เปรียบเสมือนไฟที่ส่องทางให้กับความคิดไปพร้อมกับความก้าวหน้าเทคนิควิทยาซึ่งเรานำมาใช้โดยปราศจากข้อกังขาของเครื่องมือเหล่านั้น ผู้เขียนเชื่อว่าความรู้ทางทฤษฎีจะทำให้เรามีความรู้ที่เท่าทันกระแสนของความเป็นไปของงานโบราณคดีร่วมสมัยในโลกไร้พรมแดน และทฤษฎีที่พัฒนามาจากนักโบราณคดีโลกที่สามอาจจะถูกหยิบยืมไปใช้ในโลกละตะวันตกได้เช่นกัน ในที่นี้ ผู้เขียนขอหยิบยกประเด็นปัญหาในทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับโครงการทดลองมาอภิปรายความสัมพันธ์กับงานศิลปะ ที่จะนำไปสู่การทลายเส้นแบ่งของวิธีวิทยา คือ โบราณคดีระลึก (cognitive archaeology) การจัดการมรดกทางโบราณคดี (archaeological heritage management) การจัดแสดงหรือภาพตัวแทน (representation)

ข้อสงสัยสุดท้าย งานโบราณคดียึดติดกับความเป็นสหวิทยาการ (multi-disciplinary) ที่เน้นวิทยาศาสตร์เป็นวิธีวิทยาหลักในการอธิบายและตีความอดีต เพราะเชื่อว่า วิทยาศาสตร์มีความเที่ยงตรง เป็นสากล เราจึงหยุดนิ่งและติดกับ “ความเป็นวิทยาศาสตร์” ไม่มีสุนทรียศาสตร์ในงานโบราณคดี เพราะเราไม่วิเคราะห์โบราณวัตถุจากแง่มุมที่เป็นอัตวิสัย (subjectivity) ที่ใช้อารมณ์และความรู้สึกเป็นเครื่องชี้นำ การศึกษาจะต้องมีเหตุผล ไม่มีอารมณ์และตั้งอยู่บนฐานของกาววิสัย (objectivity) ที่กลาง ขณะที่โบราณคดีร่วมสมัย

ในโลกตะวันตก ผ่านกระแสของกระบวนการทัศนสมัยใหม่ ผู้การวิพากษ์โดยกระบวนการหลังสมัยใหม่โดยโบราณคดีหลังกระบวนการ (post-processual archaeology) และกำลังก้าวผ่านภาวะของหลัง-หลัง-หลัง ไปหลายครั้ง โบราณคดีไทยก็ยังอยู่ในจุดเดิมที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง หรือปรับเปลี่ยนน้อยมาก อย่างไรก็ตาม โบราณคดีไม่ได้เป็นศาสตร์เดียวที่ตกอยู่ในสถานการณ์เช่นนี้ แนวทางศิลปะเองก็เช่นกัน (จักรพันธ์ วิชาสินีกุล และสายพันธ์ แดงกลม 2549, วิรุณ ตั้งเจริญ 2547) ถ้าจะปรับเปลี่ยนก็มีแต่เพียงการรับเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ในงานโบราณคดีเท่านั้น หากยังไม่สามารถจะคิดค้นอะไรที่เกิดจากประสบการณ์ขึ้นภายในบริบทท้องถิ่นของเราได้ เหตุใดการศึกษานับการศึกษาศาสตร์โบราณคดีเช่นนี้จึงดำรงอยู่ได้หลายทศวรรษโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง? ผู้เขียนเองก็ต้องยอมรับว่าโลกทัศน์ในการทำงานของตนเองนั้นเป็นกระบวนการทัศนสมัยใหม่ ที่ทำงานวิจัยเชิงบูรณาการกับศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะกับวิทยาศาสตร์มาโดยตลอด (รัศมี ชูทรงเดช 2547, 2549) เพราะเชื่อว่าเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการตีความอดีตได้ดีที่สุด แม้ขณะนี้ก็ยังเชื่ออยู่ แต่ประสบการณ์ทำงานในภาคสนามในพื้นที่ต่างเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรม (อาทิ ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง มูเซอแดง มูเซอดำ ลีซอ ลัวะ ม้ง และคนเมือง) ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้รู้สึกว่าคุณเองเป็นคนแปลกปลอมเข้าไป และเป็น “คนอื่น” ทั้งที่อยู่ในดินแดนประเทศไทย ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความเข้าใจ “ความรู้สึกเป็นอื่นของกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนชายขอบ” เพิ่มมากขึ้น การทำงานในพื้นที่นี้ทำให้ต้องขบคิดเป็นอย่างมากว่าจะทำอย่างไรที่จะทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ไม่เคยรู้จักความหมายของคำว่า “โบราณคดี” หรือ “มรดกวัฒนธรรม” ของชาติ (ไทย) ได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดีที่อยู่ในหมู่บ้านของตนเอง ทั้งที่ไม่มีความสัมพันธ์ในเชิงประวัติศาสตร์กันอย่างสิ้นเชิงกับผู้คนที่ยังอาศัยอยู่ในปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้นคือ อัตราการรู้หนังสืออยู่ในระดับที่ต่ำมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย เป็นอันว่าวัฒนธรรมลายลักษณ์ใช้ไม่ได้เหมือนกับภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทยที่ผู้เขียนเคยทำงานมา จากความตื่นตัวทางความคิดที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ทำให้ผู้เขียนสนใจแสวงหาแนวทางใหม่ในการตีความอดีต และเชื่อมโยงอดีตกับสังคมปัจจุบัน โดยไม่ใช้วัฒนธรรมลายลักษณ์ดังที่เคยทำมาแล้ว แต่มาเป็นการอธิบายการคิดใหม่ ตีความใหม่ของคนร่วมสมัย รูปแบบที่ผ่านทางสายตาและหู ทำอย่างไรที่เราอาจจะทดลองแหวกขนบการศึกษาเดิมและแสวงหาแนวทางใหม่ เพื่อจะดึงแนวร่วมทางวัฒนธรรมจากคนต่างชาติพันธุ์ ศาสนา รวมทั้งกัลยาณมิตรจากศาสตร์อื่นๆ และสาธารณชนทั่วไปได้มาร่วมกันสร้างประสบการณ์ใหม่ร่วมกัน”

7. โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาง-ปางมะ

ผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สกว.-2550-52)

โครงการวิจัยนี้ ได้รับการสนับสนุนจาก ABC เป็นโครงการที่ต้องการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนต่างชาติพันธุ์ โดยมีพื้นฐานจากความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิหลังของดินแดนและผู้คนที่ยังอาศัยอยู่มาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากการสืบค้นข้อมูลมรดกทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ โดยมองการจัดการความรู้และการท่องเที่ยวที่มีความสัมพันธ์กันจากการเชื่อมโยงเชิงพื้นที่ของอำเภอปาง-ปางมะผ้า-ขุนยวม เนื่องจากอำเภอปางมะผ้ามีความรู้ทางวิชาการหลายมิติทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม จึงควรถอดความรู้ทางวิชาการที่ยากเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรท่องเที่ยวเพื่อบรรจุในการเรียนการสอนของวิทยาลัยชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน และทำการวิจัยและรวบรวมข้อมูลทางด้านโบราณคดี ผู้คนและศิลปะวัฒนธรรมของเมืองปาง และขุนยวม และพัฒนาเทคโนโลยีที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมของ

องค์กรต่างๆ ในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ชุมชนท้องถิ่น ผู้รู้ และนักวิชาการที่ทำงานวิจัยในพื้นที่ ฯลฯ ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำหรับแนวทางในการพัฒนา สำหรับจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นใหม่ระหว่างอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ในมิติทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในภาพรวมของภูมิภาค แทนการมองแบบแยกส่วนของแต่ละอำเภอ

โดยสรุป การฟื้นฟูพลังและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นที่จะต้องสร้างฐานองค์ความรู้ทางวิชาการ และใช้ความรู้ในการวางแผนแม่บทสำหรับการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น โดยมีมรดกวัฒนธรรมทางโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ความทรงจำเป็นแกนกลางของสายใยที่ถักทอเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนต่างอำเภอร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดพลังในการเสียดทานกระแสโลกาภิวัตน์อย่างตระหนักรู้ ดำรงรักษาอัตลักษณ์ของตนไว้ได้ และสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพชนสืบทอดลูกหลานต่อไป ผลพลอยได้ในเรื่องขององค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยก็ทำให้ผู้คนต่างถิ่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับผู้คน และวัฒนธรรมที่เขามาเยือน เกิดความซาบซึ้งและเคารพความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ศาสนาและวัฒนธรรม เคารพความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันโดยสันติ นอกจากนี้องค์ความรู้ใหม่ยังสามารถจะทำให้มีเนื้อหาที่น่าสนใจ และสร้างเสน่ห์สำหรับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้ โดยเน้นความถูกต้องและเสนอความจริงที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งเกร็ดความรู้ อันจะทำให้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์สมัยต่างๆ เป็นภาพที่มีชีวิตและน่าสนใจ สามารถสร้างแรงดึงดูดให้คนมาเยือนพื้นที่วิจัยได้อย่างต่อเนื่อง และเกิดความยั่งยืนในการรักษา “ของดี” ที่มีอยู่ในมาตุภูมิของคน

โจทย์ของการวิจัย

1. พื้นที่ในอำเภอปาย และขุนยวมมีความเก่าแก่แค่ไหน?
2. ความรู้เกี่ยวกับภูมิหลังของคนที่อยู่ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมเป็นอย่างไร?
3. แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนควรจะเป็นอย่างไร? คือการจัดการความรู้ การจัดการท่องเที่ยว และการจัดการสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิหลังของคน สังคม และวัฒนธรรมที่อาศัยอยู่ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
2. เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมทั้งในอดีตและปัจจุบัน
3. เพื่อประมวลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากประวัติศาสตร์ความทรงจำ/ประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนที่อาศัยอยู่ในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม
4. เพื่อบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่น และประวัติของพื้นที่ในอำเภอปาย-ปางมะผ้าและขุนยวมจากอดีตถึงปัจจุบัน
5. เพื่อพัฒนาฐานข้อมูลเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมสำหรับการจัดการความรู้และการท่องเที่ยว

6. เพื่อพัฒนาหลักสูตร แหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยว และเชื่อมโยงเส้นทางของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม

กระบวนการวิจัย

1. อำเภอปางมะผ้า

อำเภอปางมะผ้า เป็นอำเภอที่มีการวิจัยมากที่สุดในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และมีจุดแข็งเรื่องของถ้ำและโบราณคดี ดังนั้นจึงมีต้นทุนทางด้านพื้นฐานของความรู้ที่ดี และกระบวนการวิจัยสำหรับพื้นที่นั้นจะเน้นในการเรื่องการถอดความรู้ทางวิชาการจากงานวิจัยที่ทำในอำเภอปางมะผ้า ทำให้ง่ายแก่ความเข้าใจและน่าสนใจต่อสาธารณชนทั่วไป เพื่อผลักดันให้เกิดการนำไปใช้ประโยชน์จริงทั้งในด้านการศึกษาและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการวิจัยดังนี้

1. การจัดการความรู้

- ถอดและถ่ายทอดความรู้ 3 ระดับ
 - ก. ชุมชน และหาคนที่สนใจเพื่อเป็นหลักของชุมชนในอนาคต
 - ข. ครู และนักเรียน
 - ค. สาธารณชนทั่วไป

- จัดทำหลักสูตรและหนังสือในรูปแบบง่ายแก่ความเข้าใจสำหรับเยาวชน
- จัดทำหนังสือคู่มือสำหรับการอบรมไกด์สำหรับเยาวชน
- คู่มือการนำชม และเส้นทางการท่องเที่ยว
- พัฒนาชุดข้อมูลสำหรับการท่องเที่ยว
- ใช้สื่อพื้นบ้านในการถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนและชุมชน

2. การจัดการทางกายภาพ

- พัฒนาเส้นทางและศักยภาพของแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด บ้านไร่ ลางจันทร์ เมืองแพม จะโป้ และแม่ละนา
- พัฒนาเส้นทางการศึกษา/การท่องเที่ยว และเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม

2. อำเภอปาย

อำเภอปาย เป็นอำเภอที่มีต้นทุนทางด้านการท่องเที่ยวที่ก้าวหน้า ซึ่งส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่รุนแรงกว่าอำเภอปางมะผ้าและอำเภอขุนยวม แต่ยังคงขาดการวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมและการประเมินศักยภาพของพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ดังนั้นกระบวนการวิจัยจะเน้นในการสร้างความรู้ทางวิชาการก่อนที่จะนำไปใช้ประโยชน์จริงทั้งในด้านการศึกษา การฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการวิจัยดังนี้

1. การจัดการความรู้

- สืบค้นเอกสารเพื่อประเมินสถานภาพของความรู้เดิม

- สํารวจแหล่งโบราณคดีและทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อจัดระบบฐานข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เพื่อใช้ประโยชน์ในการจัดการพื้นที่ การเรียนรู้และการท่องเที่ยว โดยมีคนในท้องถิ่นเป็นผู้เข้าร่วมทำงานด้วย
- รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าของชุมชน
- รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ในอำเภอปาย
- วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำหลักสูตร เส้นทางและเอกสารให้ความรู้แก่สาธารณชนและนักท่องเที่ยวทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- พัฒนาวัฒนธรรมที่เป็นของดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์และการดำรงรักษา

2. การจัดการทางกายภาพ

- ศึกษาแนวทางจัดทำศูนย์ข้อมูลหรือพิพิธภัณฑ์อำเภอปาย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน
- พัฒนาเส้นทางการเรียนรู้/การท่องเที่ยว และเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม

3. อำเภอขุนยวม

อำเภอขุนยวมเป็นอำเภอที่มีต้นทุนทางด้านการท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยเฉพาะทุ่งบัวตองและทางวัฒนธรรมเรื่องสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ยังคงขาดการวิจัยที่รวบรวมข้อมูลทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรม และขาดการประเมินศักยภาพของพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ดังนั้นกระบวนการวิจัยจะเน้นในการสร้างความรู้ทางวิชาการก่อนที่จะนำไปใช้ประโยชน์จริงทั้งในด้านการศึกษา การฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการวิจัยที่เน้นจุดแข็งที่มีอยู่แล้ว คือสงครามโลกครั้งที่สอง โดยสืบค้นข้อมูลใหม่ด้านอื่นๆเพิ่มเติม ดังนี้

1. การจัดการความรู้

- ประเมินสถานภาพของความรู้เดิมและตรวจสอบข้อมูลการค้นคว้าที่ผ่านมา โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ล้านนาและสงครามโลกครั้งที่สอง
- สํารวจและรวบรวมแหล่งโบราณคดี หลักฐานทางโบราณคดี จากวัตถุทางวัฒนธรรม แผนที่ เอกสาร และคำบอกเล่า โดยระบุพิกัดทางภูมิศาสตร์ในตำแหน่งต่างๆ
- สํารวจภูมิประเทศและทำเลที่ตั้งของค่ายต่างๆ
- สัมภาษณ์และรวบรวมประวัติศาสตร์ความทรงจำของชุมชนท้องถิ่น เพื่อสังเคราะห์เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในอำเภอขุนยวม
- สังเคราะห์ความรู้เพื่อจัดทำหลักสูตร พัฒนาแหล่งเรียนรู้และเส้นทางการท่องเที่ยว โดยจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรมในอำเภอขุนยวม
- จัดเวทีระดมความคิดเพื่อพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิหลังของสังคมและพัฒนาการ

2. การจัดการทางกายภาพ

- ศึกษาแนวทางจัดทำศูนย์ข้อมูลหรือพิพิธภัณฑ์อำเภอปาย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน
- พัฒนาเส้นทางการเรียนรู้/การท่องเที่ยว และเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม โดยเฉพาะเส้นทางสงครามโลกครั้งที่สอง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์กรความรู้ใหม่เกี่ยวกับคนและพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
2. องค์กรความรู้ใหม่เกี่ยวกับพลวัตของสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่สะท้อนออกมาในมรดกทางวัฒนธรรม
3. ฐานข้อมูลโบราณคดี ประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา
4. สังเคราะห์และประมวลผลเพื่อพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นศึกษาและหลักสูตรการท่องเที่ยวท้องถิ่น
5. แผนที่และเอกสารคู่มือของเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมสมัยต่างๆ
6. รวบรวมข้อมูลความคิดเห็นจากเวทีระดมความคิด
7. พัฒนาศูนย์ข้อมูลหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม

สรุป

งานวิจัยต่างๆ ที่ได้นำเสนอโดยสังเขปในข้างต้น คงจะมีประโยชน์ต่อนักวิจัยรุ่นใหม่บ้างไม่มากก็น้อย ในการแสวงหาเส้นทางการทำงานวิจัย และการทำงานวิจัยให้สนุกนั้นเกิดจากความสนใจที่เกินกว่าการสร้างผลงานเพื่อตัวเอง เพื่อวิชาการเท่านั้น ผลงานวิจัยจะไม่มีค่าหากไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม และเราไม่ควรย่อท้อต่ออุปสรรคในการทำงาน ความยากลำบากน่าจะเป็นสิ่งท้าทายตัวเราในการคิดค้นสร้างสรรค์ ค้นหาหนทางแก้ไขปัญหา เราควรจะเรียนรู้ และปรับปรนตนเองเพื่อทำงานวิจัยให้ได้ตามสภาวะของประเทศไทย อย่าพยายามเปรียบเทียบว่าเครื่องมือหรือการสนับสนุนในประเทศไทยไม่เท่ากับสถาบันที่เราเรียนจบมา

หมายเหตุ

ประสบการณ์งานวิจัยที่ผ่านมาและการเติบโตในเส้นทางการวิจัยจนกระทั่งปัจจุบัน ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตั้งแต่การเริ่มต้นจบปริญญาเอก (2539) โดยได้ทำงานวิจัยสองโครงการก่อนที่จะทำงานในพื้นที่ปางมะผ้า คือ โครงการสำรวจสถานภาพความรู้ในศึกษาด้านโบราณคดี และโครงการโบราณคดีภาคตะวันตก (เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภคม) ขอขอบคุณสกว. ที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการสืบค้นประวัติศาสตร์มนุษยชาติในดินแดนประเทศไทย และสร้างนักวิจัยชาวไทยด้านโบราณคดี